

EIROPAS SAVIENĪBA

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība

Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos

Metodiskais materiāls

Rīga, 2011

Šis ziņojums ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu. Par ziņojuma saturu atbild Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.

Saturs

Ievads	3
1. Sociālās drošības jēdziens un būtība, sociālās drošības sistēma	4
1.1. Sociālā politika un sociālās drošības jēdziens	4
1.2. Sociālās drošības sistēma Latvijā, sociālās tiesības	5
1.3. Sociālā apdrošināšana	6
1.4. Sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi	6
1.5. Nabadzība un sociālā atstumtība	7
1.5. Eiropas Savienības nostāja sociālās politikas jautājumā	9
1.6. Sociālās drošības sistēmas attīstības perspektīva	10
1.7. Arodbiedrību darbība sociālās drošības jomā	16
Latvijas sociālās politikas nostādņu analīze	16
ES kopējo nostāju ievērošana Latvijā kā ES dalībvalstī	17
Sociālās sistēmas finansēšanas jautājumi	17
2. Latvijas pensiju sistēma un tās attīstība, ...	19
2.1. Esošā situācija	19
2.2. Krīzes ietekme	26
2.3. Eiropas Savienības politika	27
2.4. Arodbiedrību rīcība	31
3. Sociālo pabalstu sistēma un tās attīstība	33
3.1. Esošā situācija	33
3.2. Krīzes ietekme	34
3.3. Eiropas Savienības politikas nostāja	38
3.4. Arodbiedrību darbība sociālo pabalstu jomā	38
Noslēgums	40
Vēres	41
Pielikums. Pārskats par sociālo pabalstu sistēmu Latvijā	43

levads

Metodiskais materiāls *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos* izstrādāts ar Eiropas Savienības Struktūrfondu atbalstu, 2007. - 2013. gada plānošanas perioda pirmās darbības programmas „Cilvēkresursi un nodarbinātība” papildinājuma 1.5. prioritātes „Administratīvās kapacitāte stiprināšana”, 1.5.2. pasākuma „Cilvēkresursu kapacitātes stiprināšana”, 1.5.2.2. aktivitātes „Sociālo partneru, nevalstisko organizāciju un pašvaldību kapacitātes stiprināšana”, 1.5.2.2.1. apakšaktivitātes „Sociālo partneru administratīvās kapacitātes stiprināšana” ietvaros.

Metodiskā materiāla izstrādes mērķis ir sniegt Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības (LBAS) vadītājiem un speciālistiem, LBAS dalīborganizāciju vadītājiem un speciālistiem, arodorganizāciju vadītājiem, darba devējiem, pašvaldību un valsts institūciju darbiniekiem ziņas par sociālās drošības politikas pamatjautājumiem un krīzes ietekmi uz sociālās drošības politikas īstenošanu.

Metodiskajā materiālā analizēti šādi jautājumi:

- sociālās drošības jēdziens un būtība, sociālās drošības sistēma,
- pensiju sistēma un tās attīstība,
- sociālo pabalstu sistēma un tās attīstība.

Augšminētie jautājumi analizēti, ņemot vērā arodbiedrību darba specifiku un Eiropas Savienības (ES) kontekstā. Katrā jautājumā metodiskajā materiālā sniegta Latvijas politika, ES kopējās politikas nostādne un ieteikumi arodbiedrību rīcībai.

1. Sociālās drošības jēdziens un būtība, sociālās drošības sistēma

1.1. Sociālā politika un sociālās drošības jēdziens

Jēdzienu „**sociālā politika**” definē dažādi, nereti definīciju aizstāj ar sociālās politikas mērķu aprakstu. Nenoteiktība ir tāpēc, ka sociālo sfēru ir grūti identificēt, nošķirt no pārējām jomām. Eiropas Savienībā (ES) jēdziens „sociālā politika” attiecas uz politiku, kas ietekmē sociālos apstākļus, kādos dzīvo cilvēki. Vienkārša, bet precīza definīcija ir atrodamā vārdnīcā *Wikipedia*: „Sociālā politika ir vadlīnijas un rīcība, lai mainītu, izveidotu un uzturētu tādas dzīves apstākļus, kas sekmē cilvēces labklājību”.

Sociālās politikas ietekmes jomas precīzāk nosaka, definīcijas vietā formulējot sociālās politikas mērķus. Valdības interneta vietnē *Latvija un Eiropas Savienība* ir satopama šāda sociālās politikas mērķa definīcija: „ES sociālās politikas mērķis ir iedzīvotāju dzīves un darba apstākļu uzlabošana, nodarbinātības veicināšana, pienācīgas sociālās aizsardzības nodrošināšana, sociālais dialogs un diskriminācijas novēršana”¹.

Sociālā drošība ir sociālās politikas jēdziens. Ar sociālo drošību saprot pasākumu kopumu (sistēmu), kas garantē sociālu aizsardzību - aizsardzību pret sabiedrībā atzītiem sociālas grūtības izraisītiem apstākļiem: nabadzību, vecumu, invaliditāti, bezdarbu, un citiem. Sociālā drošība parasti iekļauj trīs galvenās sistēmas – sociālās apdrošināšanas sistēmas, citas ienākumu uzturēšanas sistēmas (parasti valsts, pašvaldību un privāto organizāciju finansētus pabalstus) un sociālos pakalpojumus. Starptautiskajā praksē sociālās drošības elementiem ir dažādas izpausmes, tāpēc nevar apgalvot, ka sociālās drošības elementu klasifikācija ir stingri noteikta.

Latvijā jēdzienu „sociālā drošība” dažkārt aizvieto ar jēdzienu „**sociālā nodrošināšana**”, taču šāds aizvietojums ir jēdziena „sociālā drošība” sašaurinājums. Dažkārt sociālās drošības jēdzienu lieto vispārējas drošības nozīmē, iekļaujot jēdzienā cilvēka dzīves pamatnepieciešamības – pārtikas, apģērba, mājokļa, izglītības, naudas, veselības aprūpes pieejamību un dažkārt pat sabiedrisko drošību. Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas (SAK) mājas lapā atrodams šāds sociālās drošības mērķa traktējums: „Uzturēt noteiktu personiskās un sociālās drošības līmeni sabiedrībā (drošības un kārtības uzturēšanas dienestu efektivitāte kā prioritāte) un sekmēt iedzīvotāju sadarbību un pašpalīdzības / pašorganizēšanās iniciatīvas strauji pieaugošās sociālās nedrošības apstākļos – visā krīzes periodā” (*Sociālā ...*, 2010).

ES lieto jēdzienu „**sociālā aizsardzība**”. Sociālā aizsardzība ir galvenais sociālās palīdzības instruments, drošības tīkls, kas pamatojas uz pārdales politiku, ar kuras palīdzību panāk nodrošinājumu pret sociālo risku finanšu izpausmēm un aizsargā cilvēkus pret nabadzību un sociālo atstumtību. Eiropas statistikas metodoloģijā sociālā aizsardzība ietver visus piešķirumus, ko dod valsts un pašvaldību institūcijas un privātas organizācijas, lai palīdzētu personām, kas nonākušas iepriekš definētās grūtību kategorijās: slimība, invaliditāte, vecums, apgādnieka zaudējums, ģimene un bērni, bezdarbs, mājokļa nodrošināšana. Sociālā aizsardzība iekļauj arī nodarbinātības veicināšanu, pensiju nodrošinājumu un veselības aprūpi. ES izplatītajā definējumā jēdziens „sociālā aizsardzība” ir līdzvērtīgs jēdzienam „sociālā drošība”, ko lieto Latvijas likumdošanā.

Sociālās apdrošināšanas sistēmas, kur materiālus labumus vai sociālos pakalpojumus saņem kā atbildi uz veiktajām iemaksām, ir sociālās drošības pasākumu kopuma (sistēmas) nozīmīgākā daļa. Sociālās apdrošināšanas sistēmas parasti veido pensiju, invaliditātes vai bezdarba nodrošinājumu, īslaicīga darbības zaudējuma segšanai, dažkārt arī veselības aprūpes nodrošinājumu.

Citas **ienākumu uzturēšanas sistēmas** paredz naudas vai materiālus pabalstus ārkārtas gadījumos vai ir patstāvīgas sistēmas vai papildinājums apdrošināšanas sistēmu devumam darba nespējas

¹ <http://www.es.gov.lv/ricibas-jomas/sociala-politika-veseliba>

gadījumā sakarā ar bērna piedzimšanu, apgādnieka zaudējumu, vecuma pensijām, invaliditātes un bezdarba gadījumos.

Sociālos pakalpojumus sniedz šim mērķim izveidotas organizācijas. Iespējami (bet diskutēti) sociālo pakalpojumu veidi ir sociālais darbs un darba attiecību organizācija.

1.2. Sociālās drošības sistēma Latvijā, sociālās tiesības

Sociālās drošības sistēmu Latvijā pēc jauniem principiem sāka veidot 1990-o gadu sākumā, tūlīt pēc neatkarības atgūšanas. Jumta likums *Par sociālo drošību* pieņemts 1995. gadā. Likums nosaka sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to īstenošanas nosacījumus Latvijā un reglamentē sociālo pakalpojumu veidus.

Likums nedefinē jēdzienu „sociālā drošība” bet paredz veicināt četras jomas:

- iespēju brīvi izvēlēties nodarbošanos un ar savu darbu nopelnīt dzīvei nepieciešamos līdzekļus,
- vienādus priekšnoteikumus katra personības brīvai attīstībai,
- ģimenes aizsardzību, atbalstīšanu un attīstību,
- īpašu dzīves grūtību pārvarēšanu vai mazināšanu, sniedzot palīdzību un radot pašpalīdzības iespējas.

Likums nedefinē sociālās drošības sistēmu, bet pieņem, ka sociālā drošība tiek īstenota ar šādas sistēmas starpniecību. Sociālās drošības sistēmas pamatprincipi ir: atšķirīgas attieksmes aizliegums, solidaritāte, sociālā apdrošināšana un palīdzība, profilakse, pašpārvalde un individuāla pieeja.

Atšķirīga attieksme nozīmē personas tiešu vai netiešu diskrimināciju, personas aizskaršanu vai norādījumu to diskriminēt.

Tieša diskriminācija pastāv, ja salīdzināmā situācijā attieksme pret personu saistībā ar kādu no likumā minētajiem apstākļiem ir, bija vai var būt mazāk labvēlīga nekā pret citu personu.

Netieša diskriminācija pastāv, ja salīdzināmā situācijā šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai saistībā ar kādu no likumā minētajiem apstākļiem.

Personas aizskaršana ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar kādu no likumā *Par sociālo drošību* minētajiem apstākļiem, ja šādas rīcības mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana.

Latvijā ir aizliegta atšķirīga attieksme atkarībā no personas rases, etniskās piederības, ādas krāsas, dzimuma, vecuma, invaliditātes, veselības stāvokļa, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa vai citiem apstākļiem. Atšķirīga attieksme, izņemot personas aizskaršanu, ir pieļaujama tikai gadījumā, ja šāda attieksme ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi, kura sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi.

Solidaritātes princips nozīmē, ka ikviens indivīds savā darbībā ievēro citu indivīdu un sabiedrības intereses. Solidaritātes principa pamats ir kopdarbība, kolektīva darbība.

Likums *Par sociālo drošību* definē šādas sociālās tiesības:

- izglītības un nodarbinātības veicināšana,
- sociālā apdrošināšana,
- veselības aprūpe,
- sociālās garantijas ar īpašiem apstākļiem saistīta veselības zaudējuma gadījumā, ja veselības zaudējuma cēlonis ir saistīts ar valsts vai sabiedriska pienākuma pildīšanu,

- ģimenes izdevumu atlīdzība personām, kuras uztur vai kurām jāuztur bērni,
- pabalsts piemērota dzīvokļa nodrošināšanai vai atvieglojumi īres nomaksā,
- palīdzība bērniem un jauniešiem viņiem paredzēto pakalpojumu saņemšanā,
- sociālā palīdzība personām, kuras saviem spēkiem nevar nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kuras nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību,
- invalīdu iesaistīšana sabiedrības dzīvē – pasākumi invalīdu iesaistīšanā sabiedrības dzīvē, radot piemērotus darba apstākļus, un palīdzība veselības stāvokļa uzlabošanā.

Iedzīvotāju sociālās tiesības īsteno ar sociālās apdrošināšanas, valsts un pašvaldību sociālo pabalstu un sociālo pakalpojumu palīdzību.

Šajā metodiskajā materiālā sīkāk analizētas divas sociālās drošības sistēmas:

- pensiju apdrošināšana,
- sociālie pabalsti.

1.3. Sociālā apdrošināšana

Kopš 1996. gada Latvijā ievieš iepriekš konceptuāli izstrādāto **sociālās apdrošināšanas** sistēmu. Tā ir mūsdienīga uz sociālās apdrošināšanas iemaksām (sociālām iemaksām) balstīta sistēma, kas darbojas pēc solidaritātes principa. Sociālās apdrošināšanas sistēma juridiski nostiprināta ar likumu *Par valsts sociālo apdrošināšanu*.

Sociālā apdrošināšana ir noteikta kā obligāta visiem strādājošiem, sākot no 15 gadu vecuma. Obligāto apdrošināšanu īsteno, no darba algas maksājot sociālās iemaksas. Daļu maksājumu veic darba devējs, bet daļu – darba ņēmējs. Sociālā apdrošināšana atbilstoši veiktajām sociālajām iemaksām garantē ienākumu aizvietošanu, iestājoties pensijas vecumam, iegūstot invaliditāti, zaudējot apgādnieku, slimības gadījumā, pirmsdzemdību un pēcdzemdību periodā, zaudējot darbu, kā arī ciešot darba negadījumā vai saslimstot ar arodslimību.

Visu sociālo iemaksu maksājumu (arī darba ņēmēja daļu), ar nelieliem izņēmumiem, veic ar darba devēja starpniecību. Likumā *Par valsts sociālo apdrošināšanu* ir noteikts, ka **personas ir sociāli apdrošinātas, sākot ar dienu, kad tās ieguvušas darba ņēmēja statusu, neatkarīgi no tā, vai faktiski ir veiktas sociālās iemaksas**. Citiem vārdiem, sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek piešķirti arī tajā gadījumā, ja darba devējs **nav** maksājis sociālās iemaksas.

1.4. Sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi

Likums *Par sociālo drošību* nosaka, ka sociālie pakalpojumi ir pasākumi, kurus nodrošina valsts vai pašvaldība naudas vai mantisko pabalstu vai citu pakalpojumu veidā, lai veicinātu personas sociālo tiesību pilnvērtīgu īstenošanu. Sociālo pakalpojumu sniedzēja pienākums ir nodrošināt, ka:

- katrs saņemtu bezmaksas padomu par savām sociālajām tiesībām, to īstenošanu un saviem pienākumiem,
- katrs, kam uz to ir tiesības, saņemtu vajadzīgos sociālos pakalpojumus savlaicīgi un pilnā mērā, sociālo pakalpojumu pieprasīšana un saņemšana būtu pēc iespējas vienkārša.

Sociālos pakalpojumus var pieprasīt un saņemt persona, kura ir sasniegusi 15 gadu vecumu. Tiesības uz sociālajiem pakalpojumiem rodas no dienas, kad ir iestājušies likumā vai citos normatīvajos aktos paredzētie nosacījumi vai no dienas, kad pieņemts lēmums par pakalpojuma sniegšanu.

2002. gada 31. oktobrī pieņemts *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*. Kopš pieņemšanas likums grozīts trīspadsmit reizes.

Likums definē **sociālo pakalpojumu** un **sociālās palīdzības** pamatjēdzienus.

Sociālie pakalpojumi ietver **sociālo aprūpi** un **sociālo rehabilitāciju**. Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi tiek sniegti personas dzīvesvietā vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās.

Sociāli pakalpojumi **ir arī**: nodrošināšana ar tehniskajiem palīg līdzekļiem, profesionālā rehabilitācija, dienas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju pakalpojumi, grupu mājas (dzīvokļa), pusceļa mājas un servisa dzīvokļa pakalpojumi, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju pakalpojumi.

Likums nosaka valsts un pašvaldību atbildību sociālo pakalpojumu sniegšanā un sociālā pakalpojuma ņēmēja (klienta) tiesības, pienākumus un līdzdalību sociālā pakalpojuma saņemšanā. 2010. gada 10. novembrī stājas spēkā grozījumi *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā*, kas precizē jēdziena „klienta līdzdarbība” saturu. Līdz šim klientam bija noteikts pienākums aktīvi līdzdarboties savas problēmas risināšanā. Ar izmaiņām ir pastiprināts klienta pienākums līdzdarboties arī sociālās rehabilitācijas pasākumos darba un sociālo prasmju saglabāšanai, atjaunošanai un apgūšanai.

Saistībā ar grozījumiem, Labklājības ministrija skaidro līdzdarbības jēgu. Latvija 2006. gadā ir ratificējusi *Piespiedu darba konvenciju*, kas aizliedz piespiedu darbu. Tā kā Konvencijas prasības Latvijai ir saistošas, „līdzdarbība” nav fizisks darbs (grāvju rakšana, sniega tīrīšana, u.c) un sociālās palīdzības pabalsts nav jāatstrādā. Sadarbības būtība ir nodrošināt iespēju ātri saņemt nepieciešamos sociālos pabalstus. To sekmē pabalsta saņēmēja atsauce - pilnīgu un patiesu ziņu sniegšana par sevi un personiska ierašanās pašvaldības sociālajā dienestā.

Līdzdarbības rezultātā sociālajam darbiniekam ir jāveicina klienta izpratne par savu problēmu, tās cēloņiem un veidu, kā uzlabot situāciju, izmantojot pieejamos iekšējos, un ārējos resursus. Pamatojoties uz *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu*, ir izdoti Ministru kabineta noteikumi *Kārtība, kādā aprēķināms, piešķirams, izmaksājams pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai un slēdzama vienošanās par līdzdarbību*. Tie paredz noslēgt rakstisku vienošanos ar klientu par līdzdarbību, nosakot konkrētus pienākumus un to izpildes laiku.

Ar grozījumiem likumā precizēti ar tehnisko palīg līdzekļu pakalpojuma organizēšanu saistītie jautājumi. Līdz šim likums noteica, ka par valsts budžeta līdzekļiem jānodrošina tehniskie palīg līdzekļi. Tas bija pasākumu komplekss, kas paredzēja personas funkcionālo novērtēšanu, tehnisko palīg līdzekļu izgatavošanu, pielāgošanu, lietošanas apmācību, remontu, aprites nodrošināšanu, kā arī piegādi personas dzīvesvietā. Grozījumi papildina likumu ar termina *tehnisko palīg līdzekļu pakalpojumi* skaidrojumu, precizējot, kādus pasākumus pakalpojums ietver.

Sociālo pakalpojumu sniegšanas pamatprincipi ir papildināti, nosakot, ka personai ar prognozējamu invaliditāti ir tiesības saņemt *Invaliditātes likumā* (stāsies spēkā 2011. gada 1. janvārī) noteiktos sociālos pakalpojumus.

1.5. Nabadzība un sociālā atstumtība

Ja sociālās drošības sistēma nav efektīva, sabiedrībā izplatās nabadzība, nevienlīdzība un sociālā atstumtība. Kopš Otrā pasaules kara, kura sākšanos sekmēja pirmskara krīzes radītās negatīvas sociālās parādības, pasaules attīstīto valstu sociālās politikas vadlīnija ir labklājības valsts ideja, un tās izveidošanai tiek paplašinātas sociālās tiesības un veidota devīga sociālā politika. Neskatoties uz to, plašie sabiedrības attīstības pētījumi apliecina, ka nabadzība, sociālā atstumtība, bet jo sevišķi nevienlīdzība arvien pastiprinās.

Nabadzības riskam sevišķi pakļautas jaunās tirgus ekonomikas valstis, sevišķi Austrumeiropas valstis.² Krīzes apstākļos nabadzīgie cilvēki kļūst arvien nabadzīgāki, jo viņu iesaiste sarūkošā valsts ekonomikā samazinās straujāk, kā citu sabiedrisko grupu iesaiste (Dziewiecka-Bokun, 2005: 3). Gan 1990-o gadu pārkārtošanās periods, gan 2008. gadā sākusies krīze pierādīja, ka pirmie darbu zaudē zemāk atalgotie un mazāk konkurētspējīgie darbinieki. No otras puses, arī sociālās drošības sistēmas iespējas krīzes apstākļos samazinās.

Pētījumos pierādīts, ka nabadzība visvairāk skar bezdarbniekus, ģimenes ar bērniem, mazkvalificētus darbiniekus, laukstrādniekus un jauniešus.³ Bērnu nabadzība ir sevišķi bīstama, bērni ir augsta riska grupa, un bērnu dzīves kvalitāte ietekmē cilvēces un katras valsts nākotni. Nabadzības dēļ bērniem nav iespējams iegūt izglītību, savukārt darba tirgum neatbilstoša izglītība sekmē jauniešu nabadzību.

Nabadzības dēļ ielās parādās bezpajumtnieki, samazinās dzīves ilgums⁴, pieaug mirstība un neatgriezeniski pasliktinās demogrāfiskā situācija.

Nevienlīdzība un sociālā atstumtība ir cieši saistītas ar nabadzību – tās var būt gan nabadzības cēloņi, gan sekas.

Lai risinātu problēmu, ir jāzina tās mērogs. Nabadzības mērīšana ir teorētiski un praktiski sarežģīts jautājums. Nabadzību var uztvert trīs veidos:

- objektīvā nabadzība – ienākumu un izdevumu atbilstība (pietiekamība pamatvajadzību nodrošināšanai),
- subjektīvā nabadzība – mājsaimniecību priekšstats par labklājību un līdzekļu nepieciešamību „normālai” pastāvēšanai,
- pēc ne-finānsu rādītājiem – salīdzinošs patēriņa līmenis, dzīves apstākļi, mājsaimniecību iekārtojums, brīvā laika pavadīšana.

Latvijā nabadzības izplatību vērtē pēc Eiropas Komisijas 2007. gadā izveidotā statistiskā apsekojuma *EI-SILC*⁵ datiem. Nabadzību un sociālo nevienlīdzību raksturo:

- nabadzības riska indekss kopā, dažādās iedzīvotāju grupās un Latvijas reģionos,
- mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu un nabadzības riska sliekšņa dinamika.

Nabadzības riska indekss ir iedzīvotāju īpatsvars (procentos), kuru ekvivalentais rīcībā esošais ienākums ir zem 60% no nacionālā ekvivalentā rīcībā esošā ienākuma mediānas. Ekvivalento rīcībā esošo ienākumu nosaka dalot mājsaimniecības kopējos rīcībā esošos ienākumus ar salīdzinošo mājsaimniecības lielumu, ko nosaka, izmantojot modificētu OECD skalu.

CSP publicētie dati par 2008. gadu⁶ liecina, ka nabadzības riska indekss Latvijā ir augsts – 26%, un tas ir ļoti augsts (80%) par 64 gadiem vecāku vientuļu cilvēku vidū. 2007. gadā („trekno gadu” uzplaukumā) šo personu nabadzības risks 2,7 reizes pārsniedza vidējo ES rādītāju un bija augstākais dalībvalstu vidū. Citā avotā norādīts, ka 2007. gadā Latvijā bija otrs augstākais nabadzības riska rādītājs (*Combating ...*, 2010: 39).

Nabadzības riska sliekšnis ir 60% no ekvivalento rīcībā esošo ienākumu mediānas.⁷ Pēc CSP datiem, vidējais rīcībā esošais ienākums uz vienu ekvivalento patērētāju laikā no 2005. līdz 2008.

² Statistikas dati liecina, ka laikposmā no 1990. – 2000. gadam Eiropas jaunajās tirgus ekonomikas valstīs 75 miljoni cilvēku cieta nabadzību, no tiem 8% Centrāleiropas valstīs un 35% Austrumeiropas valstīs.

³ Pārveidojumu un pirmo ekonomisko krīžu periodā, 1994. – 1995. gados 35% bērnu Polijā un 76% bērnu Rumānijā dzima nabadzīgās ģimenēs. 2007. gadā Eiropas Savienības valstīs vidēji 20% bērnu bija uz nabadzības riska robežas (Latvijā vairāk kā 20%) (*Combating ...*, 2010: 45).

⁴ (Krievijā, Latvijā un Ukrainā laikposmā no 1990. – 2000. gadam dzīves ilgums samazinājās par 7 gadiem (Dziewiecka-Bokun, 2005: 4)

⁵ Statistics on Income and Living Conditions.

⁶ <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-nabadzibas-un-socialas-nevienlidzibas-raditajiem-26128.html>

⁷ Mediāna ir statistiskais rādītājs, kas raksturo novērojumu, kas sagrupēti no zemākās vērtības līdz augstākajai, centra vērtību (sadalījuma viduspunktu).

gadam pieauga 1,9 reizes, turpretī nabadzības riska sliekšnis – 2,16 reizes. Nabadzības plaša padziļinās.

1.5. Eiropas Savienības nostāja sociālās politikas jautājumā⁸

Līguma par Eiropas Savienības darbību 4. pants nosaka, ka sociālā politika ir ES un dalībvalstu dalītā kompetence. ES kopējās politikas vadmotīvs kopš Romas līguma pieņemšanas 1957. gadā ir sociālo atšķirību izlīdzināšana. Sākotnēji kopējo politiku objekts bija brīva darba spēka kustība, sociālās drošības nosacījumi un rezultāts bija Eiropas Sociālā fonda nodibināšana. 1974. gadā Eiropas Padome pieņēma savu pirmo sociālo programmu, kuras mērķis bija uzlabot sevišķi neaizsargāto sabiedrības slāņu dzīves un darba apstākļus. 1986. gada februārī parakstīts *The Single European Act*, kurā uzsvērtā nepieciešamība pastiprināt ekonomisko un sociālo apstākļu izlīdzināšanu. 1989. gadā pieņemta *Savienības Strādājošo sociālo pamattiesību harta (The Community charter of the fundamental social rights of workers)*. 1997. gadā Amsterdamas līgumā iestrādāta savstarpējā vienošanās par sociālo politiku un sadaļa par nodarbinātību. 2000. gadā pieņemtajā Lisabonas stratēģijā, sevišķi tās pārstrādātajā variantā kopš 2005. gada, nodarbinātība un tās kvalitāte ir noteikti par Eiropas Savienības attīstības pamatmērķiem.

Sākotnēji galvenais politikas dokuments ES līmenī bija dokuments ar nosaukumu *Social policy agenda 2006 – 2010 (Sociālās politikas darba kārtība 2006. – 2010.)*. 2008. gada jūlijā Eiropas Komisija (EK) pieņēma jaunu sociālo politiku, kuras formulētie pamatmērķi ir cīņa pret diskrimināciju un nabadzības un sociālās atstumtības ierobežošana. Šī dokumenta pamatojums ir EK ziņojums, kas nosaka prioritātes virzībā uz salīdzinoši jauna jēdziena – Eiropas Sociālā modeļa ieviešanu un stingru nodomu – samazināt sociālās attīstības atšķirības Savienībā.

Līdz ar ES lielāko paplašināšanos 2004. gadā pastiprinājies diskusija par esošā atbildības sadalījuma atbilstību jaunajai situācijai (Palola un Savio, ... 2005). Diskusijas iemesls ir pretruna starp augstā līmeņa kompetenci ekonomiskajos jautājumos (Vienotais tirgus, Mastrohtas kritēriji, ES konstitūcija), kas ietekmē sociālās politikas finanšu nosacījumus, un zemāka līmeņa atbildību politikas īstenošanā, kam bieži vien trūkst līdzekļu. Citiem vārdiem, pastāv pretruna starp ekonomisko un monetāro integrāciju, kas notiek supralīmeņa politikas ietekmē un sociālo disintegrāciju, kas rodas atšķirīgo nacionālo nosacījumu rezultātā. Pētījumos atzīts, ka liberālās ekonomiskās politikas vadītās ekonomiskās un monetārās integrācijas rezultātā sociālās sistēmas izrādās zaudētājas (Pochet, 2005). Pieprasot arvien zemākus nodokļus un lielāku elastību darba tirgū, kas atbilst ekonomiskajām un monetārajām interesēm, iepriekš noteiktās sociālās garantijas nav iespējams īstenot. Bez tam secināts, ka sociālās politikas dziļāka integrācija nenotiek pati no sevis, un tā nenotiek arī tirgus spēku ietekmē, kā bija paredzēts, ieviešot kopīgo monetāro politiku.

Meklējot pretrunas risinājumu, ES valstu valdības ir lēmušas, ka ir nepieciešamas plašas strukturālas reformas. Kamēr tās tiek gatavotas, sociālo politiku saskaņošanai jāpiemēro brīvprātīga, elastīga un decentralizēta valstu sadarbības forma, kas nosaukta par atvērtās koordinācijas metodi (*Open Method of Coordination, OMC*) (kā pārvaldes metode spēkā kopš 2003. gada).

Pēc atvērtās koordinācijas metodes, Eiropas Savienības institūcijas koordinē dalībvalstu darbību, kas ir pievienojušās kopējām nostādnēm (piemēram, aktīvai sociālās iekļaušanas (*social inclusion*) politikai) un kopējiem rādītājiem politikas īstenošanas novērošanai un labāko piemēru popularizēšanai. Politikas izvēle un īstenošana ir katras valsts pienākums un iespēja - ES institūcijas tikai rada apstākļus, lai dalībvalstīm būtu iespēja salīdzināt, kritiski vērtēt un uzlabot savas sociālās politikas īstenošanu. Tomēr ir cerība, ka dalībvalstis pieņems un ieviesīs savās valstīs kopējās nostādnes un sniegs ziņas ES institūcijām, un, no otras puses, ES institūcijām uz šo ziņu pamata būs iespējams uzlabot kopējās nostādnes, analizēt atsevišķi valstu norises un sniegt padomus. Atvērtās koordinācijas metodes ietvaros dalībvalstīm ir jāiestrādā kopējos mērķus trīs

⁸ Sadaļā minētie fakti iegūti no *Combating ...*, 2010.

gadu perioda nacionālajos plānos un jāiesniedz šos plānus izskatīšanai nacionālo ziņojumu formā, kas atspoguļo nacionālo sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģiju.

Kopš 2005. gada katrs gads ir veltīts kādas sociālās politikas izcelšanai ES līmenī. 2010. gads veltīts nabadzības un sociālas atstumtības (sociālās iekļaušanas) problēmu aktualizēšanai.

ES sociālās iekļaušanas stratēģija tiek īstenota vairākās jomās:

- bērnu nabadzība: bērniem, kas aug nabadzībā un atstumtībā, ir paaugstināts risks nokļūt nelabvēlīgos apstākļos patstāvīgās dzīves laikā, tādejādi atražojot savu problēmu nākošajās paaudzēs. ES politikā bērnu nabadzība, kas liedz tiem piekļuvi citiem bērniem brīvi pieejamiem resursiem (piemēram, mācībām) un tādejādi liedz īstenot savas tiesības līdzvērtīgi attīstīt un izmantot savu potenciālu, tiek saistīta ar diskrimināciju;
- aktīva iekļaušana: sekmēt no darba tirgus atstumto integrāciju sabiedrībā, nodrošinot tiem samērīgu palīdzību ienākumu jomā un sociālos pakalpojumus tā, lai sociālās drošības politika sekmētu darbaspējīgo iedzīvotāju mobilizāciju darbam, kā arī piedienīgus dzīves apstākļus tiem, kuri nekad nevarēs piedalīties darba tirgū;
- piedienīgu mājvietu visiem: dzīve bez pajumtes vai sliktos dzīves apstākļos ir ārkārtējas nabadzības un sociālās atstumšanas izpausmes;
- sociāli aizsargājamo iedzīvotāju un riska grupu iekļaušana: daļai iedzīvotāju visās valstīs ir augstāks paaugstināts risks nonākt nabadzībā (invalīdiem, migrantiem, etniskām minoritātēm, bezpajumtniekiem, bijušiem cietumniekiem, narkomāniem, alkoholiķiem, izolācijā nonākušiem veciem cilvēkiem un bērniem);
- finansiālā atstumšana un parādu jūgs: nabadzīgie iedzīvotāji nevar iegūt finansējumu savu problēmu risināšanai un izklūšanai no nabadzības, sadarboties ar bankām.

Finansiālā atstumšana un parādu jūgs ir jauns jēdziens, ko Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komiteja definē kā tādu mājražotāju stāvokli, kas objektīvi, strukturālu un progresējošu apstākļu dēļ, bez aizņēmuma nespēj no saviem darba ienākumiem, uzkrājumiem vai citiem parastiem avotiem samaksāt īstermiņa parādus, kas iegūti, lai finansētu būtiskas vajadzības.

ES institūcijas izvērta apspriešanai konkrētus priekšlikumus dziļākai integrācijai sociālās politikas jomā, tai skaitā atbildības līmeņa pacelšanai ES līmenī. 2006. gadā Somijas sociālo lietu un labklājības ministre Sinikka Monkare rakstīja: „Mūsdienās netiek apspriests jautājums par to, vai ir vajadzīga sadarbība sociālās aizsardzības jautājumu risināšanā, bet drīzāk par to, kādā veidā šādai sadarbībai ir jānotiek” (Palola un Savio, ... 2005: v). Tomēr joprojām paliek spēkā, ka sociālo politiku izlemj dalībvalstis.

Globālā mēroga sociālā politika seko astoņiem Tūkstošgades attīstības mērķiem (*Millenium Development Goals*): samazināt nabadzību un badu, nodrošināt universālu primāro izglītību, stiprināt dzimumu līdztiesību, samazināt bērnu mirstību, uzlabot mātes veselību, ierobežot HIV/AIDS malārijas un citu slimību izplatību, saglabāt vidi, ieviešot ilgtspējīgas attīstības principu, attīstīt globālo sadarbību attīstības jautājumos.

ES instrumenti sociālās politikas īstenošanai ir stratēģiskie un sociālās politikas dokumenti, to skaitā Eiropas Komisijas ziņojumi par kopējās sociālās politikas mērķu un uzdevumu izpildi dalībvalstīs un Eiropas Savienībā kopumā, Eiropas Sociālais fonds un specifiskas mērķa programmas. ES instrumentus izmanto divos virzienos – atšķirību izlīdzināšanai un nodarbinātībai. Lai nodrošinātu efektīvu līdzekļu izlietošanu, abiem virzieniem jābūt aktīviem, tomēr nodarbinātība ir un paliek galvenais personas ienākumu un ekonomiskās neatkarības avots.

1.6. Sociālās drošības sistēmas attīstības perspektīva

2010. gada decembra vidū masu plašsaziņas līdzekļi, atsaucoties uz ES statistikas biroja *Eurostat* precizētajiem datiem par 2008. gadu, publicēja ziņu, ka Latvijā nabadzības riskam ir pakļauti 26%

iedzīvotāju - 573 tūkstoši cilvēku. Uzskata, ka cilvēks dzīvo zem nabadzības sliekšņa, ja viņa ienākumi ir mazāki par 60% no vidējiem ienākumiem attiecīgajā valstī (*No ES...*, 2010).

Šajā atskaites brīdī tik liels trūcīgu cilvēku īpatsvars nebija nevienā citā ES dalībvalstī. Otrais un trešais augstākais nabadzības riska līmenis bija Rumānijā un Bulgārijā, kas līdz šim ir bijušas trūcīgākas nekā Latvija. Rumānijā nabadzības riskam ir pakļauti 23%, bet Bulgārijā - 21% iedzīvotāju. Pārējo Baltijas valstu rādītāji ir labāki kā Latvijā. Lietuvā nabadzības riskam ir pakļauti 20% iedzīvotāju (671 tūkstotī skaitliskā izteiksmē), bet Igaunijā - 19,5% iedzīvotāju (259 tūkstoši). Salīdzinot ar iepriekšējiem novērtējumiem Latvijas rādītājs salīdzinājumā ir pasliktinājies.

ES 27 valstīs vismazākais nabadzības risks ir Čehijā - 9%, Nīderlandē un Slovākijā (11% abās valstīs). ES vidēji nabadzības riskam pakļauti 16,5% jeb 81 miljons iedzīvotāju.

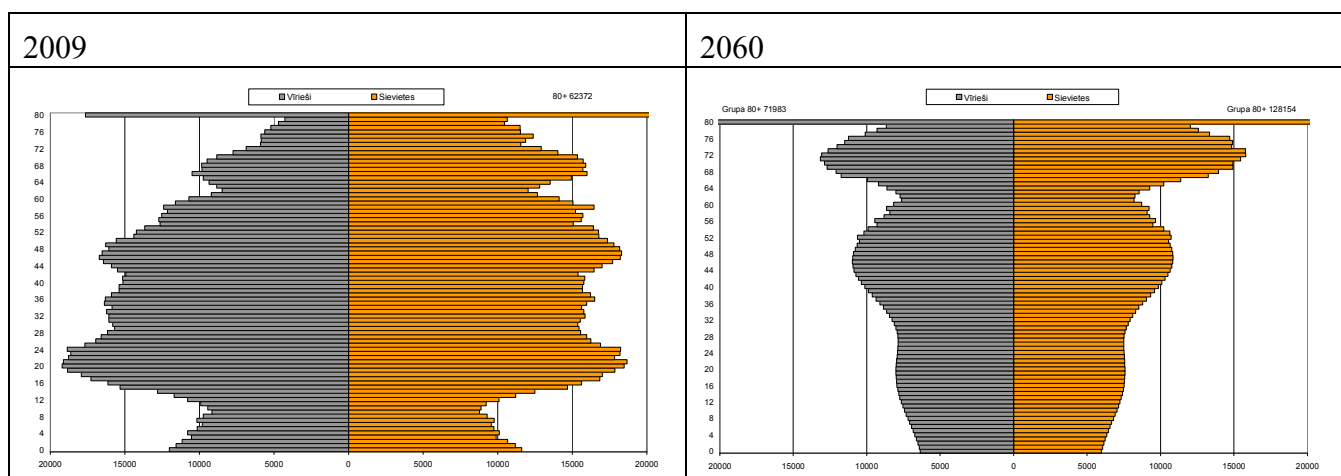
Citā skatījumā *Eurostat* dati par 2008. gadu liecina, ka Latvijā 19% iedzīvotāju (425 tūkstoši cilvēku) cieš no smagas materiālās atstumtības (deprivācijas). Tas ir trešais augstākais rādītājs ES pēc Rumānijas (32,9%) un Bulgārijas (41,2%) (*Latvijā ...*, 2010). *Eurostat* metodoloģijā smagu materiālo atstumtību definē kā stāvokli, kad cilvēks materiālu iemeslu dēļ nevar atļauties vismaz četras no deviņām dzīvei nepieciešamām lietām - spēju tikt galā ar neparedzētiem izdevumiem, samaksāt par vienu nedēļu ilgu atvaļinājumu ārpus mājām, nokārtot parādsaistības un rēķinus, katru otro dienu ieturēt maltīti, kurā ir gaļa un zivis vai veģetārs šo produktu aizstājējs, finansiāli nodrošināt sava mājokļa apkuri, iespēju iegādāties veļas mazgājamo mašīnu, krāsu televizoru, telefonu un automašīnu.

Lietuvā smagā materiālā atstumtībā dzīvo 15% iedzīvotāju (502 tūkstoši skaitliskā izteiksmē), bet Igaunijā - 4,9% iedzīvotāju (65 tūkstoši). Viszemākais smagas materiālās atstumtības līmenis ir Luksemburgā (0,7%), Zviedrijā (1,4%) un Nīderlandē (1,5%). Eiropas Savienībā vidēji smagā materiālā atstumtībā dzīvo 8,5% vai 42 miljoni cilvēku.

Šie fakti liecina, ka Latvijas sociālā politika nespēj nodrošināt ES kopējās politikās paredzēto sociālo apstākļu izlīdzināšanu savā teritorijā un palielinās atpalicība arī Eiropas Savienības mērogā.

Sociālās drošības sistēmas pamats ir tās finansēšana, kas savukārt ir atkarīga no pieejamā finansējuma avota – strādājošo kopējiem ienākumiem un sociālo atskaitījumu apmēra un sadalījuma starp sociālās drošības sistēmas elementiem sociālās apdrošināšanas sistēmās un valsts un pašvaldību sociālo pabalstu un maksājumu jomā no valsts un pašvaldību budžeta ienākumiem.

Eurostat prognozes liecina, ka iedzīvotāju skaits Latvijā nākotnē būtiski samazināsies (1. attēls) un tas ietekmēs sociālās drošības sistēmu maksātspēju.

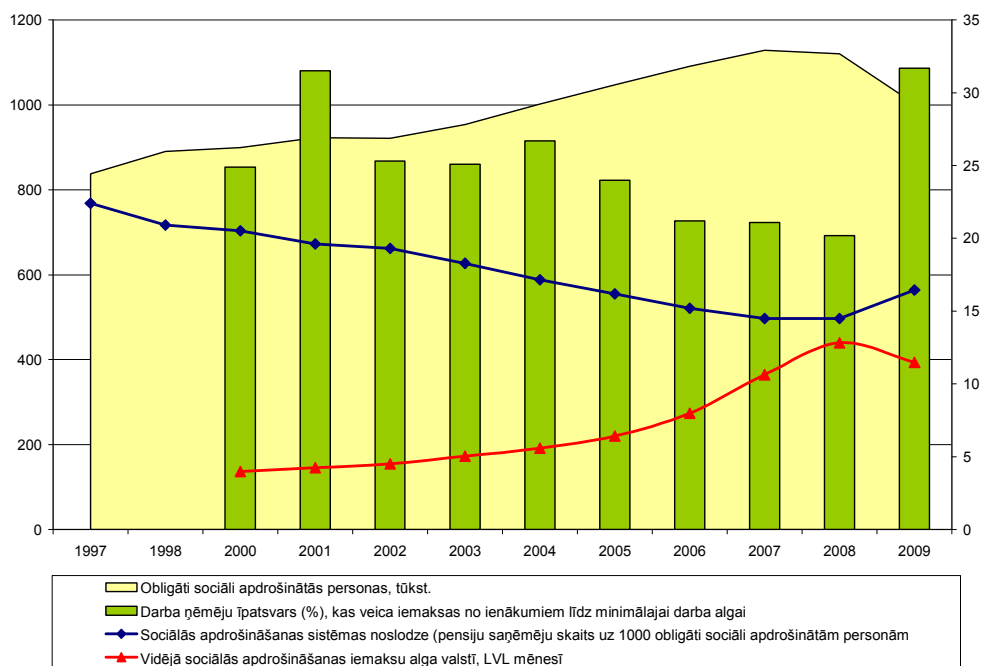

1. attēls. Iedzīvotāju skaita salīdzinājums 2010. gada sākumā un 2060. gadā (*Eurostat* prognoze)

Avots: Demogrāfija, CSP, Rīga, 2010, Eurostat.

Pamatojoties uz Eurostat demogrāfisko prognozi, LR Labklājības ministrija (LM) aprēķinājusi, ka demogrāfiskā slodze, kas aprēķināta kā par 65 gadiem vecāku iedzīvotāju attiecība pret iedzīvotājiem darbības vecumā (15 - 64 gadu veci) (neņemot vērā citu apgādājamo - par 15 gadiem jaunāku iedzīvotāju skaitu un ierobežoti ievērojot migrāciju) pieaugs no 25,1% 2009. gadā līdz 64,9% 2060. gadā (Statistikas ..., 2010). Obligāti apdrošināto personu skaits, kas līdz šim 1980-o gadu beigu demogrāfiskā buma ietekmē ir palielinājies, tagad samazinās, un šī tendence turpināsies.

Tā ietekmē sociālās apdrošināšanas sistēmas noslodze (pensiju saņēmēju skaits uz 1000 obligāti sociāli apdrošinātām personām) līdz 2007. gadam samazinājās, bet kopš 2009. gada pieaug. Iemaksu alga samazinās, turklāt pastiprinoties ekonomiskajām grūtībām, 2009. gadā pieauga darba ņēmēju īpatsvars, kas veica iemaksas no ienākumiem līdz minimālajai darba algai (2. attēls).

2. attēls. Sociālās apdrošināšanas sistēmas finansēšanas nosacījumi

Avots: LM (http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_1.pdf)

Sociālās apdrošināšanas sistēmas finansēšana ir organizēta pēc pašfinansēšanās principa ar speciāla sociālās apdrošināšanas budžeta starpniecību. Budžets ir sabalansēts ilgtermiņā, bet nav pasargāts no ienākumu pārsnieguma pār izdevumiem katrā gadā, tāpēc budžetā veido rezerves.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme (procentos no apliekamā ieņēmuma) kopš sistēmas darbības sākuma ir samazināta no 37,09% 1998. gadā līdz 33,09% sākot ar 2003. gadu, samazinot darba devējiem noteikto likmi par četriem procentiem un saglabājot darba ņēmēja likmi 9% apmērā. No 2011. gada 1. janvāra darba ņēmēju likme ir palielināta par 2% (no 9% līdz 11%) un kopējā nodokļu likme ir 35,09%.

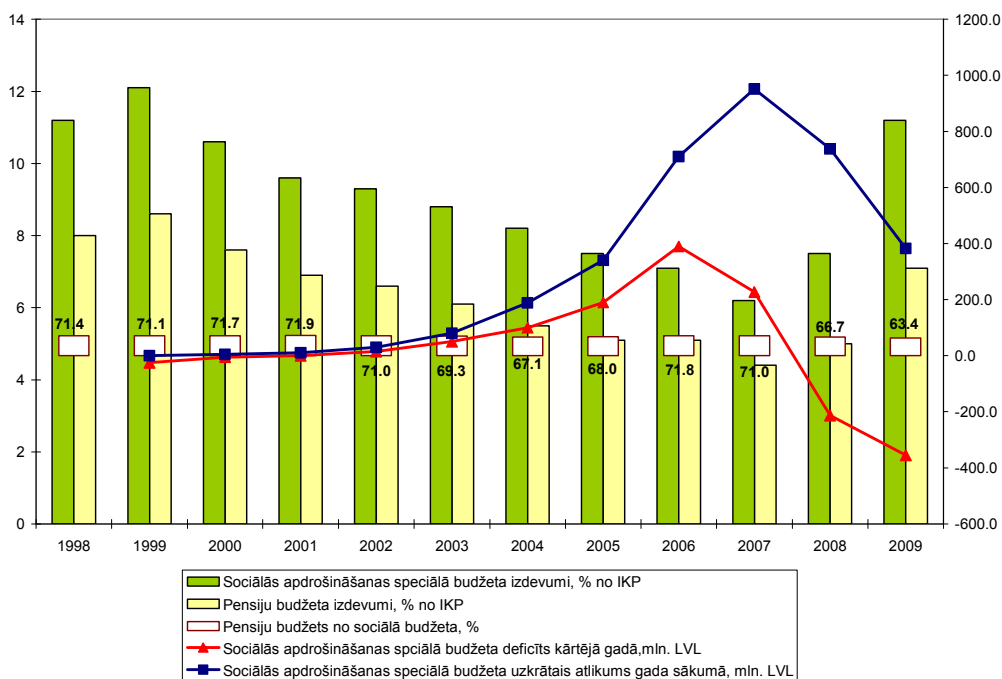
Sociālās apdrošināšanas budžeta lielākā daļa ir pensiju budžets (2010. gadā 936,1 milj. LVL), no tā lielākā daļa (60 – 70%) ir vecuma pensiju budžets. 2010. gadā 143,3 miljonus latu izlietoja piemaksām pie vecuma un invaliditātes pensijas, 69,6 milj. LVL izmaksāti vecāku pabalstiem, un 394,2 milj. LVL veido citi izdevumi.

3. attēlā ir izsekojams sociālās apdrošināšanas budžeta papildījums un izlietošana. Saskaņā ar informāciju LM ziņojumā (Sociālās ..., 2010) 1995. gadā speciālajam budžetam bija līdzekļu pārpalikums un 1997. gada beigās uzkrātā speciālā budžeta rezerve sasniedza 28 milj. LVL. 1998.

gadā, neskatoties uz to, ka nebija likvidētas Krievijas krīzes radītās sekas, veikti grozījumi likumā *Par valsts pensijām* (nodrošināja vidējās pensijas pieaugumu). Abu apstākļu kopdarbības rezultātā 1998. gadā un turpmāk speciālā budžeta ieņēmumi un uzkrātā rezerve nesedza izdevumus un laikperiodā no 1998. gada līdz 2001. gadam kārtējā gada speciālajā budžetā bija deficīts. Lai sniegtu sociālās apdrošināšanas pakalpojumus normatīvajos aktos paredzētajā apmērā un termiņos, 1999. - 2002. gadā veikts aizņēmums no valsts pamatbudžeta. 2003. gada 1. janvārī speciālā budžeta aizņēmums no valsts pamatbudžeta bija 82 milj. LVL.

Labvēlīgu apstākļu ietekmē (ekonomiskā augstums, investīciju ieplūdums valstī, iedzīvotāju pāriešana reģistrētajā darba tirgū, darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita palielinājums, darba tirgū ienākot 80- tajos gados dzimušajiem) sociālie maksājumi palielinājās un kopš 2002. gada speciālajā budžetā veidojās pārpalikums. 2008. gada beigās tas sasniedza 951,1 milj. LVL.

Pamatojoties uz labvēlīgo situāciju, likumdevējs pieņēma lēmumu par papildus izdevumiem esošās sociālo iemaksu likmes ietvaros, tādējādi izjaucot sociālā budžeta līdzsvaru. No 2006. gada ir spēkā piemaksas pie vecuma pensijas, no 2007. gada piemaksas pie invaliditātes pensijām, 2008. gadā ieviests vecāku pabalsts un kopš 2009. gada valsts maksā par četrām darbspējas dienām vairāk kā iepriekš.

3. attēls. Sociālās apdrošināšanas sistēmas finansēšanas nosacījumi

Avots: LM (http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_1.pdf)

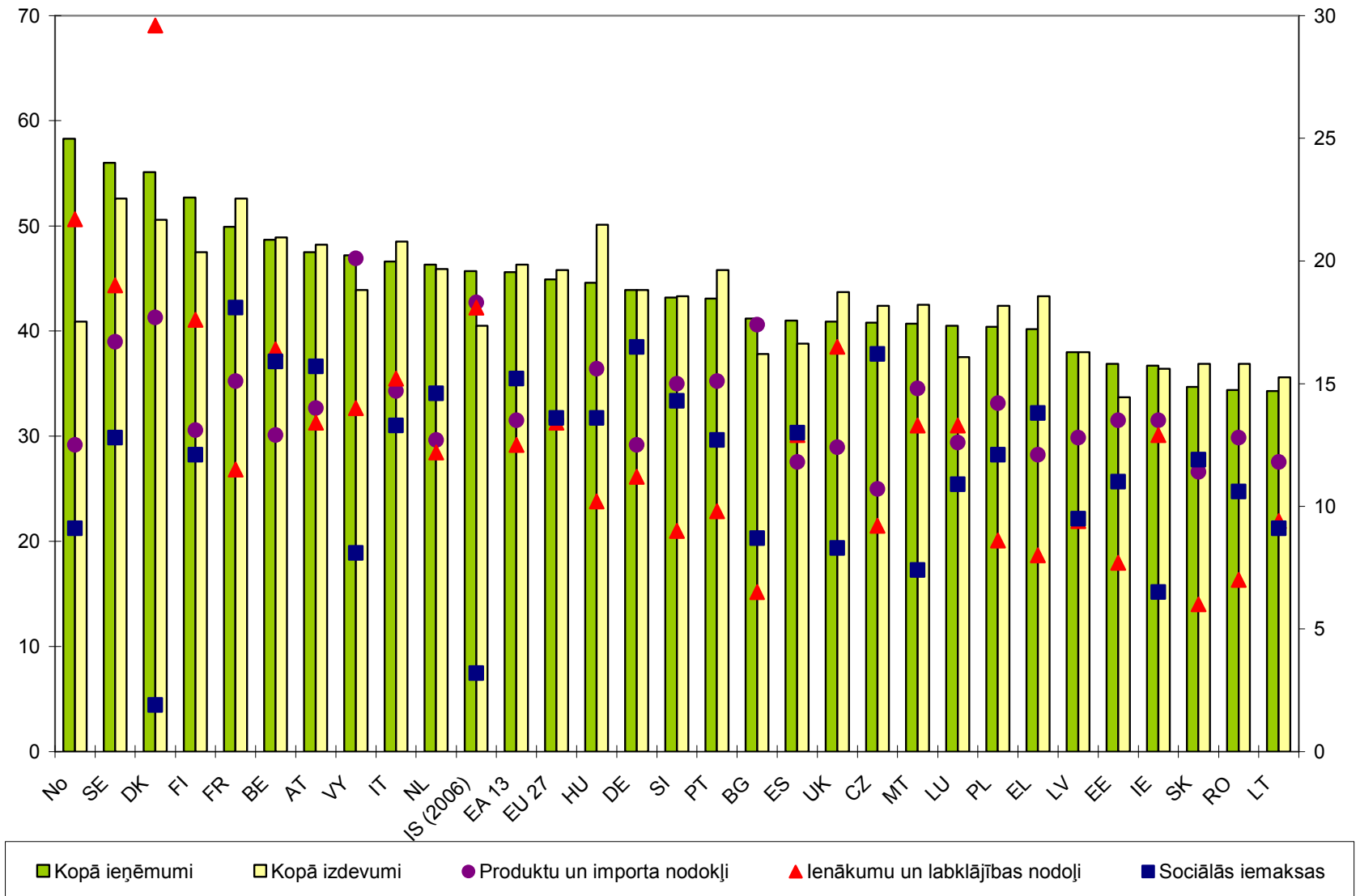
Sākoties krīzei, ekonomiskā situācija valstī pasliktinājās, bezdarbs pieauga un samazinājās iedzīvotāju darba ienākumi, ieņēmumi speciālajā budžetā samazinājās. Kopš 2009. gada ieņēmumi nesedz budžeta izdevumus un budžeta sabalansēšanai izmanto uzkrājumu. 2010. gada 1. janvārī uzkrājums bija samazinājies līdz 737,7 milj. LVL. LM plāno, ka 2010. gada beigās uzkrājums varētu sarukt līdz 383,11 milj. LVL. Plānojot 2011. gada budžetu, speciālo budžetu paredzēts samazināt.

4. attēlā var izsekot vairākiem sociālās politikas jautājumiem starptautiskā skatījumā:

- 1) kā valsts budžeta situācija ietekmē valsts sociālo politiku,
- 2) kā saistīta labklājība un nodokļu slogs,

3) kā saistīta labklājība un sociālo maksājumu slogs.

Kopumā var secināt, ka valsts budžeta sabalansētība nav obligāts valsts sociālās labklājības un stabilitātes garants. Nesabalansēts valsts budžets (izdevumu pārsniegums pār izdevumiem) ir atrodams gan mazās, gan lielās labklājības valstīs. Labklājības valstīs sociālā nodokļa attiecība pret iekšzemes kopproduktu ir augstāka.

4. attēls. Eiropas Savienības valstu valdību budžeta rādītāji

Avots: Government finance Statistics. EUROSTAT Compact guides. European Communities, 2008.

1.7. Arodbiedrību darbība sociālās drošības jomā

Arodbiedrību darbība sociālās drošības jomā ieteicams organizēt trīs virzienos:

- Latvijas sociālās politikas nostādņu analīze,
- ES kopējo nostāju ievērošana Latvijā kā ES dalībvalstī,
- sociālās sistēmas finansēšanas jautājumi.

Latvijas sociālās politikas nostādņu analīze

Viens no virzieniem, kas iezīmējas Latvijas sociālajā politikā ir iepriekš minētajā Stratēģiskās analīzes komisijas definējumā lietotais princips - sekmēt iedzīvotāju sadarbību un pašpalīdzības / pašorganizēšanās iniciatīvas strauji pieaugošās sociālās nedrošības apstākļos – visā krīzes periodā.

Paredzētās darbības ietver (*Sociālā ...*, 2010):

- izstrādāt visaptverošu minimālo sociālās palīdzības programmu, kas definē vienotu standartu visā Latvijā un nodrošina saprotamu un pārskatāmu informāciju, kā iedzīvotājiem rīkoties, saskaroties ar iztikas grūtībām,
- pašvaldībām papildus obligāto sociālo pabalstu izmaksai primāri koncentrēt resursus bērnu un jauniešu izglītības iespēju nodrošināšanai, it īpaši lauku teritorijās, nodrošinot bezmaksas nokļūšanu izglītības iestādēs un piešķirot bezmaksas pusdienas bērniem, kuru vecāki ilgstoši atrodas bezdarba situācijā,
- publisko pakalpojumu līgumos iekļaut nosacījumus par sociālo nodarbinātību – lielāku nodarbināto skaita piesaisti, saistot to ar valstij svarīgām prioritātēm – infrastruktūra, enerģētika, zaļā enerģija,
- nepieciešamas normatīvās bāzes izveide, lai radītu iespēju dibināt sociālos uzņēmumus, kas iesaistītos valsts sociālo un ekonomisko problēmu risināšanā.

Ņemot vērā, ka Stratēģiskās analīzes komisijas paziņojumiem seko atbilstošas likumdošanas norisēm, var sagaidīt, ka arī šie priekšlikumi tiks īstenoti. Tas nozīmē, ka arodbiedrībām būs jāpievērš uzmanība šādiem aspektiem:

- kāds ir minimālās sociālās palīdzības ieviešanas mērķis – vai tā neveicinās vispārēju nabadzību, atkarību no sociālajiem pabalstiem,
- kā tiek definēts vienotais standarts,
- kāds ir vienotā standarta līmenis pret iztikas rādītājiem, piemēram, valsts uzskaitītā iztikas minimuma rādītāju vai nabadzības rādītājiem,
- vai pašvaldībām pietiek līdzekļu paredzēto pasākumu veikšanai,
- vai paredzētās darbības nav fragmentāras, attiecinātas uz vienu „ieraudzītu” sabiedrības daļu un neveicina citu atstumšanu,
- kāda ir izglītības pasākumu efektivitāte un saistība ar nodarbinātību,
- vai nav ignorēti citi dzīves kvalitātes aspekti (piemēram, kādu ietekmi uz sociālizācijas iespējām laukos un apdzīvotību atstās skolu, kultūras un veselības iestāžu slēgšana),
- kāda loma paredzēta pašpalīdzībai/ savstarpējai palīdzībai sociālās drošības īstenošanā, kā tas saskan ar ES kopējo politiku,
- vai pašpalīdzība /savstarpējā palīdzība ir iespējama un pieejama visiem iedzīvotājiem, vai nav pieļauta diskriminācija.

Papildus tam, arodbiedrībām jāpūlejas, lai tiktu novērsti vai netiktu radīti nabadzības palielināšanas riski, uzraugot nabadzību izraisīto faktoru dinamiku. Viens no ietekmīgākajiem faktoriem ir izglītība. Kā liecina pēdējie starptautisko salīdzinājumu dati, pamatizglītības kvalitāte Latvijā strauji pasliktinās, sevišķi zināšanas matemātikā, kas varētu būt par pamatu jauniešu nespējai apgūt inženierzinātņu specialitātes, kas nepieciešamas valsts industrializācijai.

ES kopējo nostāju ievērošana Latvijā kā ES dalībvalstī

ES sociālās politikas īstenošanas rezultāti ir atzīti par vājiem. Tomēr ES kopējā nostāja ir pieņemta, lai to īstenotu un tādejādi sasniegtu Eiropas sociālās politikas mērķus. Tā kā ES kopējā nostāja Latvijai kā ES dalībvalstij ir saistoša, arodbiedrības var to izmantot savu biedru sociālās drošības aizstāvībā.

Arodbiedrību galvenie argumenti ir ES sociālās politikas pamatnostājas un to pamatojums:

- *sociālās politikas pamatmērķis* – nabadzības un sociālās izslēgšanas ierobežošana,
- *sociālo apstākļu izlīdzināšana* - priekšstats par nabadzības iespējamību jaunajās ES dalībvalstīs ir divas reizes augstāks kā ES 15 un laikposmā no 2002. – 2007. gada, ko raksturo kā „treknos gadus”, tas ir pieaudzis,
- *bērnu nabadzība* un tās kaitīgā ietekme uz sabiedrības attīstību nākotnē, nabadzības atražošana, ko tā rada – pēc *Eurostat* datiem Latvijā bērnu nabadzība ir vairāk kā divas reizes augstāka kā Dānijā,
- *aktīva iesaistīšana*, kas paredz sekmēt darbaspējīgo iesaistīšanu aktīvā darba dzīvē un cienīgu dzīves apstākļu nodrošināšanu tiem, kas nespēj strādāt, nodrošinot ar sociālās palīdzības instrumentiem tādu ienākumu, kas spēj nodrošināt personai aktīvas darbības iespējas savu iemaņu uzlabošanai un darba meklējumos.

Par to, ka ES kopējās politikas nostādnes un ES regulējumos rakstītās normas ir reāli juridiskie dokumenti, uz kuru pamata var balstīt arodbiedrību prasības, liecina piemēri. Piemēram, 2010. gada novembrī Eiropas tiesa anulēja Eiropas Padomes lēmumu par Eiropas Komisijas darbinieku algu paaugstinājumu. 2009. gadā Eiropas Komisija bija iesniegusi Padomei priekšlikumu paaugstināt darbinieku algas par 3,7% , taču padome nolēma, ka taupības nolūkā algas var paaugstināt tikai par 1,85%. Eiropas Komisija iesniedza prasību tiesā, kurā atsaucās uz EP Personāla direktīvu, Nr. 259/68, kas pieņemta 1968. gadā, kurā noteiktas Eiropas Komisijas tiesības sava personāla algu noteikšanā. Tiesa atzina EK argumentus par pamatotiem un atcēla Padomes lēmumu.

Salīdzinot sociālās drošības finansējumu ES valstīs 2006. gadā var secināt, ka Latvijā tas ir zemākais pētījumā iekļautajās valstīs (Latvijas skaitļi ir novērtējums) (*Combating ...*, 2010: 96, 98, 99). 2005. gadā pirktspējas paritātes standartā Latvijā sociālās aizsardzības vajadzībām tērēja 1389,5 EUR, kamēr ES vidēji 6087,3 EUR – 4,38 reizes vairāk kā Latvijā, ES13 – 6884,3 EUR – gandrīz 5 reizes vairāk kā Latvijā. Pensiju nodrošinājumam atvēlētie līdzekļi Latvijā ir tikai 6% no IKP (zemāk tikai Īrijā un Igaunijā), un iekšzemes kopprodukta apmērs uz vienu valsts iedzīvotāju ir viens no zemākiem ES valstīs. Veselības aprūpes izdevumu īpatsvars IKP ir zemākais ES dalībvalstīs (vairāk kā divas reizes zemāks kā ES vidēji), bet izdevumi pirktspējas paritātes standartā ir trešie zemākie ES valstīs (zemāk ir tikai Bulgārijā un Rumānijā). Dzīves ilgums Latvijā ir zemākais Eiropas Savienības valstīs.

Tāpēc jebkādi ārvalstu ekspertu pārmetumi par pārmērīgi dāsnu sociālās sistēmas finansējumu un nepieciešamību to samazināt ir viegli apgāzami, izmantojot *Eurostat* sagatavotos starptautiskos salīdzinājumus.

Sociālās sistēmas finansēšanas jautājumi

Var jautāt, vai arodbiedrībām ir tiesības prasīt no valdības vairāk, nekā tā var nodrošināt, veidojot valsts sociālo budžetu? Latvijas ekonomiskās attīstības dēļ finanšu ierobežojumi vēl kādu laiku saglabāsies, tāpēc cerēt uz to, ka sociālās situācijas uzlabojumu varēs panākt saviem spēkiem, nav pamata.

Pirmkārt, arodbiedrībām ir jāuzrauga, vai, risinot sociālās finansēšanas jautājumus, netiek pārkāptas iedzīvotāju sociālās tiesības. Piemēram, valdības jaunievedums, kas nosaka, ka darbinieks, par kuru darba devējs nav maksājis sociālos maksājumus, var pats samaksāt, lai nodrošinātu vēlamo pensiju

vai citu sociālās apdrošināšanas nodrošinājumu, rada situāciju, ka personai par savu sociālo garantiju iegūšanu ir jāmaksā divkārt – jo darba devējs jau ir ieturējis nodokli, kā paredzēts likumā.

ES ir valstu apvienība, kurā nav aizliegta valstu solidaritāte. Virzība uz sociālo atšķirību izlīdzināšanu ekonomiski atšķirīgā valstu kopā, kāda pēc pēdējās paplašināšanās ir Eiropas Savienība, bez savstarpējās solidaritātes nav iespējama. Citiem vārdiem, ja Eiropas Savienības valstis ir deklarējušas kopējos sociālos mērķus un tie paredz atšķirību izlīdzināšanu, tad lēmumu pieņēmējiem jābūt gataviem solidaritātei.

ES piedāvā sociālo problēmu risināšanai Eiropas Sociālā fonda līdzekļus, taču to izmantošana materiālo problēmu risināšanai ir ierobežota. Arodbiedrību pienākums ir sekot, lai lielāka daļa Eiropas Sociālā fonda līdzekļu nonāktu jomās, kas tieši vai netieši sekmē nodarbinātību un ienākumu palielinājumu. Saskaņota dažādu struktūrfondu izmantošana nodrošinātu labu savstarpējo papildinājumu.

Latvija saņem pirms-iestāšanās finanšu instrumentus un struktūrfondus jau vairāk kā 10 gadus, neskatoties uz to, sociālā atpalicība nav samazinājusies, bet ir palielinājusies. Jāņem vērā, ka Latvijā nabadzības izplatību nevar skaidrot ar slinkumu vai nevēlēšanos strādāt, jo nodarbinātības līmenis ir viens no augstākajiem ES dalībvalstīs un jau 2007. gadā krietni pārsniedza ES Lisabonas mērķus 2010. gadam. Visās kategorijās Latvijas rādītāji pārsniedza ES 27 vidējos rādītājus un vidēji bija gandrīz 75% (Lisabonas mērķis 2010. gadam – 70%). Latvijā strādāja apmēram 60% darbspējīgo sieviešu (Lisabonas mērķis bija 60%), un vairāk kā 60% gadus vecāku darbinieku (ceturtais augstākais rādītājs ES, Lisabonas mērķis 2010. gadam bija 50%) (*Combating ...*, 1020: 22). Tas nozīmē, ka nabadzības cēlonis ir zemi ienākumi, ko savukārt nosaka ekonomiskā situācija.

Kopš ES integrācijas sākuma ekonomiskā politika ir bijusi pakļauta Savienības izvirzītajiem integrācijas nosacījumiem, tāpēc ir pamats uzskatīt, ka izveidojusies situācija ir saistīta ar integrācijas politiku, galvenokārt ar asimetriju valstu ekonomiskajā potenciālā, mazas valsts īpatnību neievērošanu tirgus pieejamības jomā un ar ekonomisko politiku sekmētu valsts tautsaimniecības sadrumstalošanu.

Īstenojot savus mērķus – darbinieku interešu aizstāvību - arodbiedrību uzdevums ir ar savu darbību sekmēt tautsaimniecības pārveidošanu virzībā uz valsts re-industrializāciju un konkurētspējas paaugstināšanu, tādejādi uzlabojot nodarbinātību un iedzīvotāju ienākumus.

Starptautiskā līmenī arodbiedrības var mēģināt izvirzīt jautājumu par integrācijas kļūdu atzīšanu un to radīto zaudējumu kompensāciju, kas ļautu iegūt papildus neatmaksājamus līdzekļus tautsaimniecības sakārtošanai. Viens no statistiskiem argumentiem prasības pamatošanai ir ilgstoši negatīvā ārējās tirdzniecības bilance, kuras dēļ no Latvijas ilgstoši un intensīvi aizplūda finanses. Šis ES integrācijas politikas radītais zaudējums ir devis ieguvumu citām ES dalībvalstīm un joprojām nav kompensēts ar ES solidaritātes pasākumiem – struktūrfondu finansējumu un citiem avotiem.

2. Latvijas pensiju sistēma un tās attīstība,

Šajā sadaļā iekļauta pensiju sistēmas analīze, ņemot vērā arodbiedrību darba specifiku un Eiropas Savienības kontekstā.

2.1. Esošā situācija⁹

Pašreizējā Latvijas pensiju sistēma veidota 1990-o gadu sākumā un ieviesta ar vairākiem likumiem. Pirms reformas pensijas apmērs bija atkarīgs vienīgi no darba stāža un vidējās algas valstī. Pensijas kapitālu nevarēja uzkrāt un ieguldīt finanšu instrumentos, potenciālais pensijas saņēmējs nevarēja līdzdarboties pensijas kapitāla uzkrāšanā un saņemt ieguldījuma augļus.

1990-o gadu sākumā lielākajā daļā Eiropas valstu nostiprinājās pārliecība, ka demogrāfiskās situācijas ietekmē esošās pensiju sistēmas nākotnē nespēs nodrošināt pietiekošu pensiju nodrošinājumu, tāpēc tās jāmaina. Tolaik vairākās valstīs (Zviedrijā, Vācijā) tika apsvērta principiāli jaunā pieeja – pāreja no valsts garantētām pensijām uz pensiju apdrošināšanu un vairāklīmeņu pensiju sistēmu. Pensiju reformas galvenais mērķis bija papildus valsts pensijai ieviest pensijas, kas saistītas ar katra cilvēka atbildību par savu vecumdienu nodrošinājumu.

Reforma balstījās uz pārliecību, ka vairāku līmeņu un avotu pensiju sistēmās ilgtermiņā iespējams izvairīties no demogrāfiskajiem un ekonomiskās attīstības riskiem, kuri var negatīvi ietekmēt pensijas apmēru nākotnē, un arī minimizēt katrai shēmai raksturīgos, pēc būtības atšķirīgos riskus.

Bijušās sociālisma sistēmas valstīs, kurām bija nepieciešams izveidot jaunas pensiju sistēmas, bija laba augsne pensiju reformu ideju pārbaudei, tāpēc tās tika piedāvātas jaunajām ES kandidātvalstīm. Latvija piekrita šim eksperimentam, un jau Pensiju reformas koncepcija (Saeima apstiprināja 1995. gadā) noteica mērķi – ieviest Latvijā pensiju apdrošināšanu un trīs līmeņu pensiju sistēmu, kas ietver nefondēto (paaudžu solidaritātes) pensiju, valsts fondēto pensiju sistēmu un privāto fondēto pensiju sistēmu. Sistēmai kopumā jāspēj nodrošināt pienācīgu ienākumu aizvietošanu, cilvēkam aizejot pensijā. Latvija bija viena no pirmajām valstīm Centrālajā un Austrumeiropā, kas uzsāka daudzlīmeņu pensiju sistēmas ieviešanu un pirmā valsts pasaulē, kas ieviesa uz kapitāla uzkrāšanas principiem balstīto nefondēto paaudžu solidaritātes pensiju shēmu.

Jaunā pensiju sistēma tika ieviesta pakāpeniski, sākot ar 1996. gadu. Pirmie privātie pensiju fondi dibināti jau 1990-o gadu sākumā – pirms likumu pieņemšanas. Valsts fondētā pensiju sistēma ieviesta 2001. gadā.

Pašreizējo pensiju sistēmu veido (*Sociālās ... 2010*):

- pirmais līmenis: valsts nefondēto pensiju shēma – paaudžu solidaritātes shēma (kopš 1996. gada 1. janvāra);
- otrais līmenis: valsts obligātā fondēto pensiju shēma (kopš 2001. gada 1. jūlija);
- trešais līmenis: privātā brīvprātīgā fondēto pensiju shēma (kopš 1998. gada 1. jūlija);
- pārejas shēma (kopš 2006. gada 1. janvāra).

Visos trīs līmeņos pensijas apmērs ir atkarīgs no veiktajām iemaksām. Tie, kas iemaksā vairāk jeb atliek pensionēšanos uz vēlāku laiku, var iegūt lielākus ienākumus pensijas vecumā, tomēr patiesais ieguvums ir atkarīgs no valsts ekonomiskā stāvokļa. Visos līmeņos iemaksas tiek uzkrātas (nosacīti vai tieši), pelnot procentus un veidojot pensijas kapitālu.

No 2011. gada 1. janvāra persona būs apdrošināta pensijām (izņemot invaliditātes pensiju), ja **darba devējs ir faktiski nomaksājis sociālās apdrošināšanas iemaksas** (izmaiņas attiecas uz iemaksām, kas veiktas par periodu no 2011.gada 1.janvāra). Ja darba devējs nebūs faktiski veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas, persona, sasniedzot pensijas vecumu, pati var tās nomaksāt.

⁹ Izmantotas ziņas no Labklājības ministrijas mājas lapas.

Paaudžu solidaritātes pensiju finansējumu ietekmē demogrāfiskie un darba tirgus faktori, bet fondēto pensiju - finanšu tirgus. Kopīgi pielietotas paaudžu solidaritātes un fondētās pensiju shēmas savstarpēji izlīdzina riskus un palielina pensionāru vecumdienu nodrošinājuma drošību.

Pensiju reformā paredzēta pensionēšanās vecuma paaugstināšana. 2. tabulā redzams, ka faktiskais pensionēšanās vecums ir diezgan stabils gan vīriešiem, gan sievietēm, un tas nepārsniedz reformā paredzēto zemāko pensionēšanās vecumu – 62 gadus. Atšķirībā no ES kopējās tendences, ka cilvēki strādā ilgāk, Latvijā šādu iespēju neizmanto, vai vismaz izmanto savienojumā ar pensionāra statusu. Šī tendence ir jāpēta dziļāk, pirms tiek pieņemti galīgi lēmumi par pensionēšanās vecuma tālāku palielināšanu.

2. tabula. Pensionēšanās vecums Latvijā, gadi

	Likumā		Priekšlaicīgi pensionējoties		Faktiski	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
1996	60	56	60	55	60,4	55,07
1997	60	56,5	60	55	63,7	55,84
1998	60	57	60	55	60,81	55,64
1999	60	57,5	60	55,5	60,33	55,95
2000	60,5	58	60,5	56	60,29	56,77
2001	61	58,5	61	56,5	60,56	56,70
2002	61,5	59	61,5	57	60,52	57,59
2003	62	59,5	62	57,5	61,06	57,66
2004	62	60	62	58	61,36	58,34
2005	62	60,5	62	58,5	61,37	58,76
2006	62	61	62	59	61,54	59,73
2007	62	61,5	62	59,5	60,51	58,70
2008	62	62	62	60	60,63	58,01
2009	62	62	62	60	60,83	59,5

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

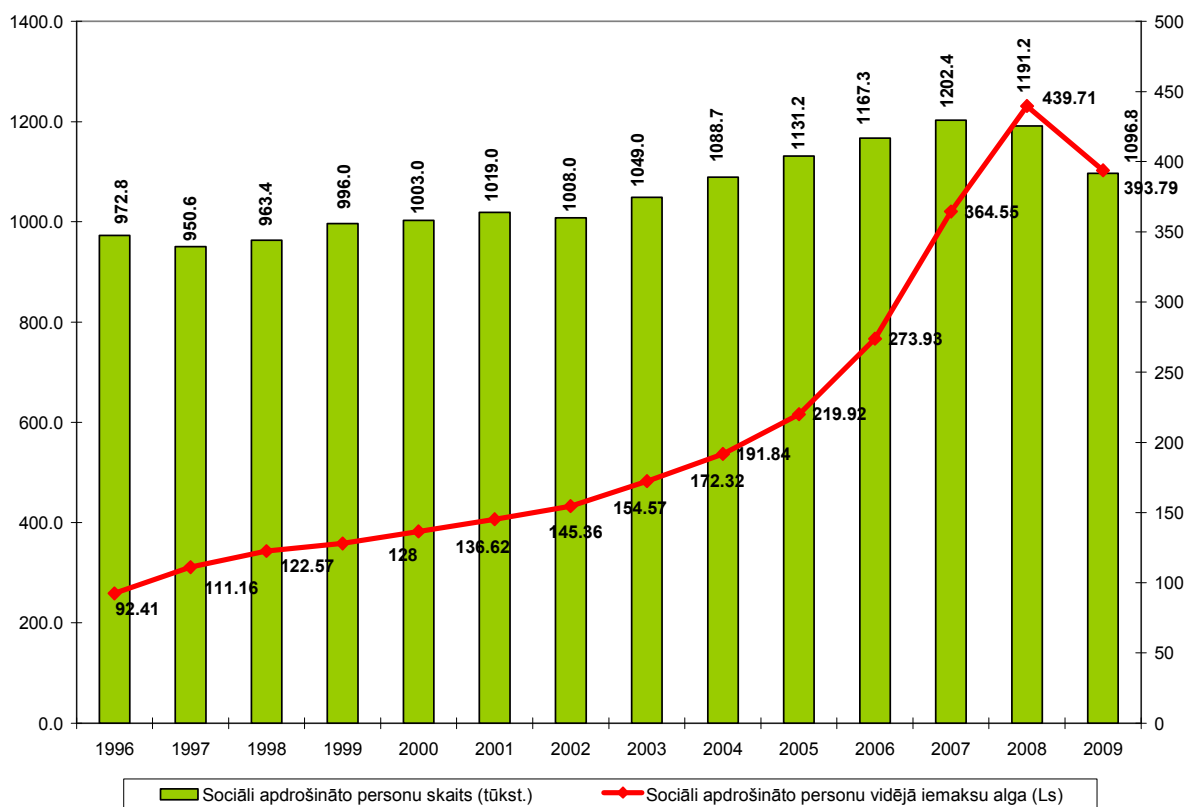
Pensiju pirmais līmenis, kas veidots pēc paaudžu solidaritātes principa, ir tradicionāla pensiju shēma, kurā piedalās visas sociāli apdrošinātās personas. Tās darbību regulē likums *Par valsts pensijām* kas stājās spēkā 1996. gada 1. janvārī. Iemaksas, kuras veic sociāli apdrošinātās personas, tiek novirzītas pašreizējo pensiju izmaksām. Sociāli apdrošinātās ir personas, kuras pašas vai par kurām ir maksāti sociālie maksājumi. Latvijā ir personificēta sociālo maksājumu uzskaites sistēma, kas uztver katra indivīda veiktos vai par viņu veiktos maksājumus.

Saskaņā ar likumu *Par valsts pensijām* ir šādi valsts pensiju veidi:

- 1) vecuma pensija;
- 2) invaliditātes pensija;
- 3) apgādnieka zaudējuma pensija.

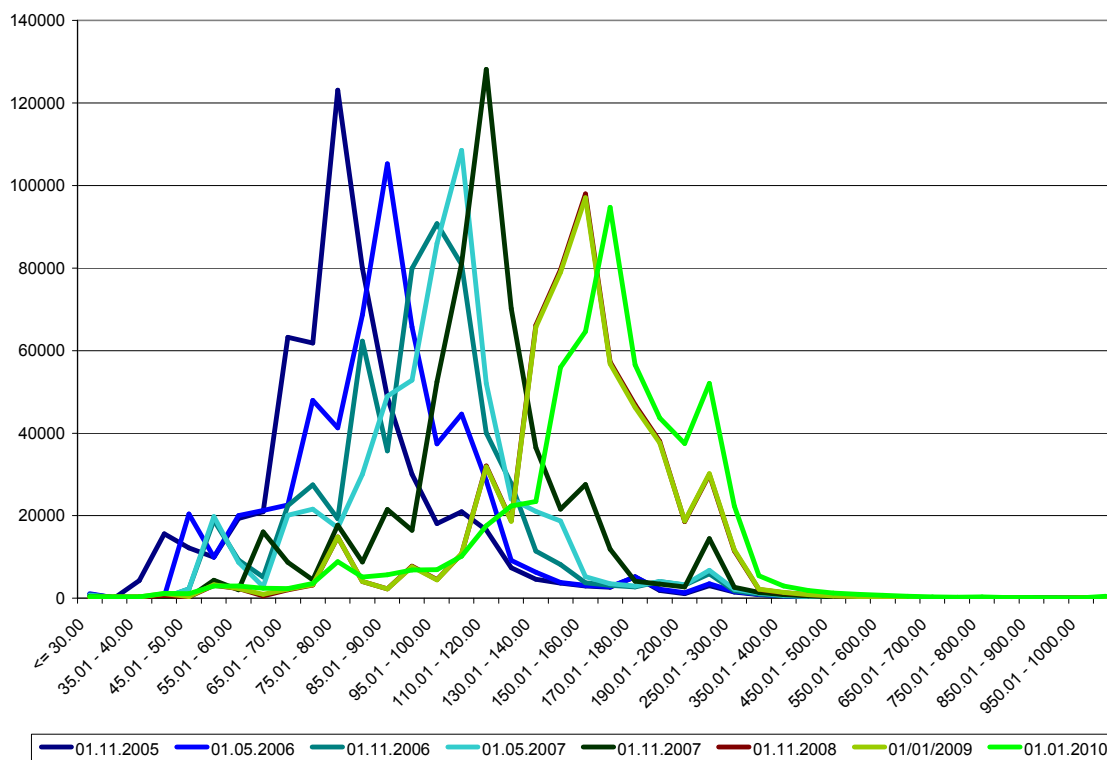
Apdrošinātajai personai, kurai vienlaikus ir tiesības uz dažāda veida valsts pensijām, piešķirama apmēra ziņā lielākā valsts pensija. Pensiju var pieprasīt jebkurā laikā bez termiņa ierobežojuma, tiklīdz radušās tiesības uz to.

Pirmā pensiju līmeņa vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs no uzkrātā pensijas kapitāla, pensionēšanās vecuma un prognozētā mūža ilguma pēc aiziešanas pensijā. Minimālais apdrošināšanas stāžs ir 10 gadi. Sistēmas īsterniņš dalībnieks (pakļaujas tikai jaunās sistēmas pamatnosacījumiem) darba gaitas ir uzsācis pēc 1996. gada un pensionēsies pēc 2036. gada. Sistēmā iekļaujas arī personas, kuras strādājušas pirms 1996. gada – uz tām attiecas pārejas noteikumi. Sekojošie attēli raksturo pirmā līmeņa pensiju sistēmas darbību.

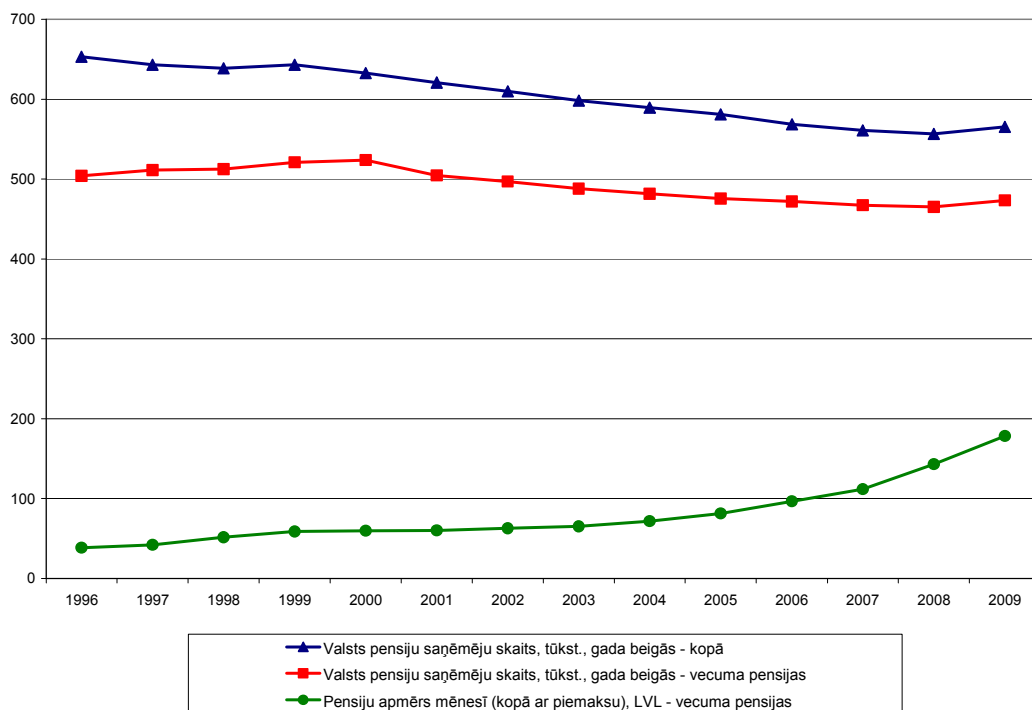
5. attēls. Sociāli apdrošināto personu skaits un vidējā iemaksu alga

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

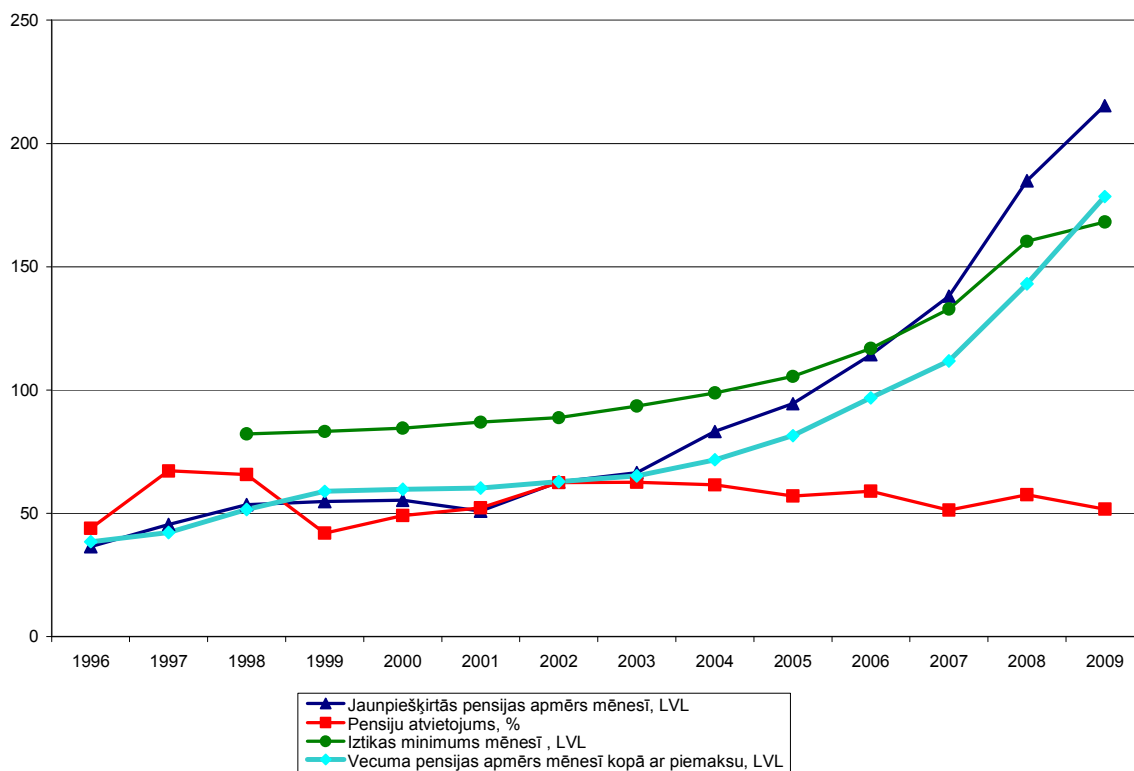
6. attēls. Visu veidu pensiju saņēmēju sadalījums pēc pensiju lieluma, cilvēku skaits (gadu virzība no tumšā uz gaišo, no zilā uz zaļo).

Avots: Valsts obligātās sociālās apdrošināšanas aģentūra

7. attēls. Valsts pensiju saņēmēju skaita un apmēra dinamika

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

8. attēls. Jaunpiešķirtās pensijas apmēra, pensiju atvietojuuma un iztikas minimuma salīdzinājums.

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

Valsts pensiju sistēmas otro līmeni (valsts obligātā fondēto pensiju shēma) regulē *Valsts fondēto pensiju likums* (pieņemts 2000. gada 17. februārī). Otrā pensiju līmeņa administrācija ir Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras kompetence. Valsts fondēto pensiju shēmas mērķis ir, nepalielinot kopējo sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi valsts vecuma pensijām, palielināt pensiju resursus no finanšu instrumentu augļiem, daļu iemaksu uzkrājot un ieguldot finanšu tirgū.

Pensiju sistēmas otrais līmenis ir obligāts tiem, kas līdz 2001. gada 1. jūlijam nebija sasnieguši 30 gadu vecumu (dzimuši pēc 1971. gada 1. jūlija). Savukārt tie, kas bija 30 līdz 49 gadu vecumā (dzimuši no 1951. gada 2. jūlija līdz 1971. gada 1. jūlijam ieskaitot), var pievienoties otrajam līmenim brīvprātīgi. Ar laiku otrajā līmenī būs iesaistīti visi strādājošie.

Otrajā pensiju līmenī iesaistīto dalībnieku veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas ar viņu izvēlētā līdzekļu pārvaldītāja starpniecību tiek ieguldītas finanšu tirgū un uzkrātas konkrētā cilvēka pensijai.

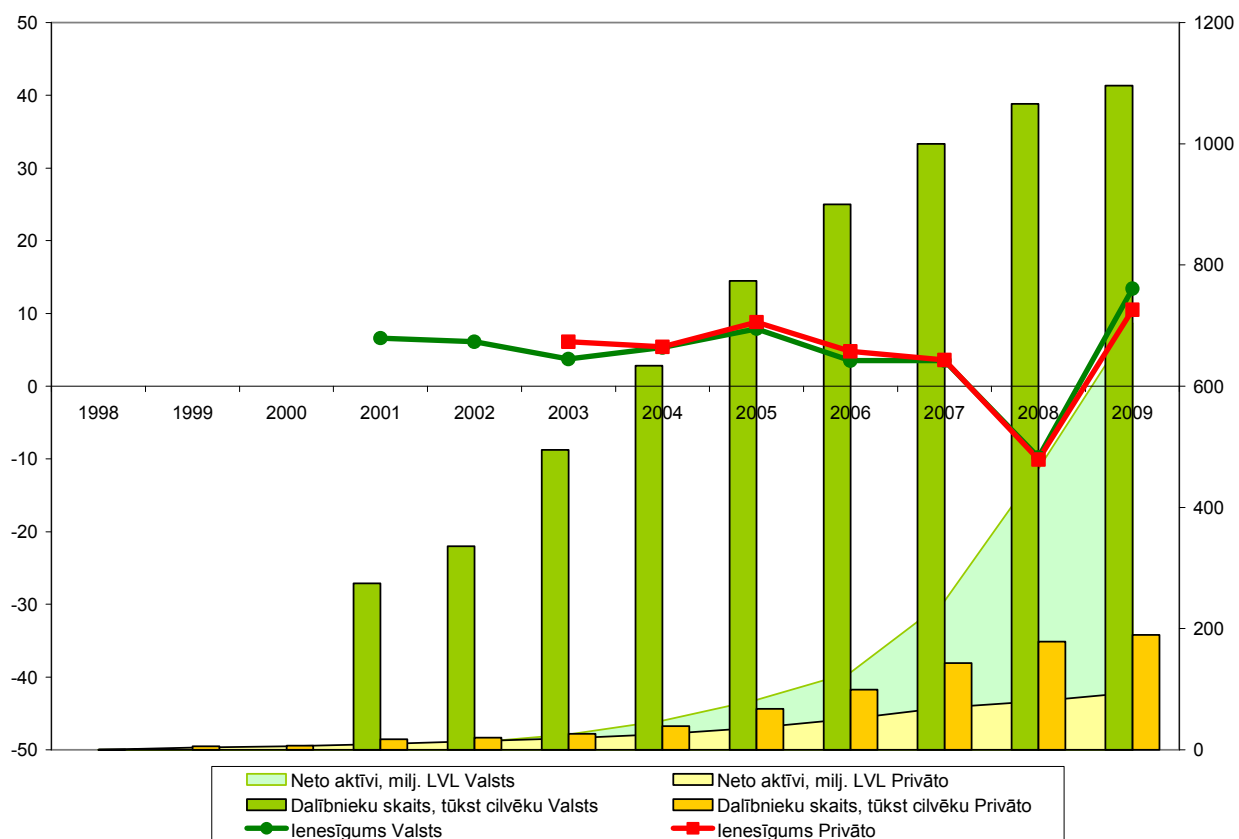
Kopējais iemaksu apjoms pensijas kapitālam (20% no ienākumiem) tiek sadalīts starp pensiju sistēmas pirmo un otro līmeni. Saskaņā ar likumu, 2009. - 2010. gadā otrajam līmenim vajadzēja novirzīt 2% no sociālās apdrošināšanas maksājumiem pakļautajiem ienākumiem, 2011. gadā - 4%, bet no 2012. gada un turpmāk - 6%.

Faktiski likumā noteiktā kārtība nav ievērota. Iemaksu likme no 2001. – 2006. gadam ieskaitot bija 2%, 2007. gadā 4%, 2008. gadā to negaidīti pacēla līdz 8% no apdrošināšanas iemaksām pakļautās algas, savukārt 2009. un 2010. gadā krīzes ietekmē samazināja uz 2%. 2011. gadā saglabāta 2% likme un 2012. gada prognozes nav zināmas.

Otrā līmeņa pensiju sistēmas darbības rādītāji apkopoti 9. attēlā. 2010. gada trešā ceturkšņa beigās otrā līmeņa pensiju sistēmā piedalījās 96% no Latvijas ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. 2008. gadā 57,8% no tiem piedalījās obligātā kārtā un 42,2% brīvprātīgi. 2010. gada trešā ceturkšņa beigās sadalījums bija 57,3% pret 42,7%.

Aktīvajos plānos piedalījās 64% dalībnieku, konservatīvajos plānos 27% dalībnieku, sabalansētajos plānos 9% dalībnieku.

Latvijas valsts fondēto pensiju fondu līdzekļi bija ieguldīti 33 citās valstīs, kā arī starptautiskajās finanšu institūcijās. Eiropas Savienības valstīs veikti 87,7% no ārvalstu ieguldījumiem.

9. attēls. Valsts fondēto pensiju sistēmas (otrais līmenis) un privāto pensiju fondu (trešais līmenis) rādītāji

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsternīša un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

Pensiju sistēmas trešais līmenis, ko veido privātie pensiju fondi, ir pieejams visiem iedzīvotājiem. Pensiju sistēmas trešā līmeņa darbību regulē likums *Par privātajiem pensiju fondiem* (pieņemts 1997. gada 5. jūnijā). Privāto pensiju fondu darbību uzrauga Finanšu un kapitāla tirgus uzraudzības komisija (FKTK).

Privātais pensiju fonds ir licencēta finanšu sabiedrība, kas pieņem privātpersonu un viņu labā iemaksātos līdzekļus un organizē to apsaimniekošanu, lai nodrošinātu šīm personām naudas uzkrājumus vecumdienām.

Privātie pensiju fondi ir slēgti vai atklāti un tiem ir viens vai vairāki pensiju plāni. Par slēgtā pensiju fonda dalībnieku var kļūt to uzņēmumu vai organizāciju darbinieki, kas to dibinājuši. Par atklātā pensiju fonda dalībnieku var kļūt ikviena fiziskā persona tieši vai ar darba devēja starpniecību. Atklātos pensiju fondus drīkst dibināt bankas un apdrošināšanas sabiedrības.

Dalībnieki izvēlas fondus un veic iemaksas brīvprātīgi ar darba devēja starpniecību vai individuāli. Pensiju fondos uzkrātie naudas līdzekļi tiek ieguldīti galvenokārt akciju un fiksēta ienākuma vērtspapīru tirgū.

No 55 gadu vecuma dalībnieks var saņemt visu uzkrāto kapitālu, vai arī turpināt dalību un saņemt kapitālu pa daļām. Uzkrātais kapitāls ir privātpersonas īpašums neatkarīgi no tā, kas veicis iemaksas, turklāt uz to attiecas mantojuma tiesības. Ir noteikti arī ienākumu nodokļu un sociālās apdrošināšanas iemaksu atvieglojumi.

Privāto pensiju fondu darbības rādītāji apkopoti 9. attēlā un 3. tabulā. Pēc Latvijas Komercbanku asociācijas Pensiju fondu komitejas datiem 2008. gada jūnija beigās piecos atklātajos pensiju fondos kopā bija iesaistījušies 6,6% no visiem Latvijas iedzīvotājiem (aptuveni 12,4% no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem). Citās Austrumeiropas valstīs, piemēram, Ungārijā šādas

iemaksas veic 27,4% iedzīvotāju (65,09% ekonomiski aktīvo iedzīvotāju), Polijā – 35,34% (79,57%), bet Čehijā – 39,5% (81,42%). Kopumā trešā līmeņa pensiju shēmā bija iesaistījušies 7,2% no visiem Latvijas iedzīvotājiem (13,4% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem). Privātajos pensiju plānos uzkrātie līdzekļi veidoja 3,3% no iekšzemes kopprodukta. Dalībniekiem, kuriem ir tiesības izņemt uzkrājumu, 2007. gadā pēc pirmā pieprasījuma pilnā apjomā vai pa daļām bija izmaksāti 2,5 miljoni latu (*FinanceNet*, 2008. g. 23. jūlijā).

3. tabula. Vispārīga informācija par privātajiem pensiju fondiem

	2008. gada jūnija beigās*	31.12.2009**	30.09.2010**
Privāto pensiju fondu skaits	6	6	6
t. sk. atklātie pensiju fondi	5	5	5
slēgtie pensiju fondi	1	1	1
Pensiju plānu skaits	18	19	19
Pensiju plānu dalībnieku skaits, cilv.	162812 (150,4 tūkst.)***	189499	192031
Pensiju plānu aktīvi, mln. LVL	70,235	95,263	106,091

* Latvijas Komerbanku asociācijas Pensiju fondu komitejas dati (*FinanceNet*, 2008. g. 23. jūlijā)

** Finanšu un kapitāla tirgus komisija, http://www.fktk.lv/texts_files/10_201009_PPF.xls,

*** - slēgtajos fondos

Līdz 2010. gada trešā ceturkšņa beigām pensiju plānu aktīvi bija palielinājušies līdz 106,1 miljonam latu. Privāto pensiju fondu aktīvu apmērs strauji pieauga - par 10,5% salīdzinot ar stāvokli iepriekšējā gada trešā ceturkšņa beigās, un sasniedza 1,7 miljonus latu.

2010. gadā privāto pensiju plānu Latvijā veikto ieguldījumu apmērs nedaudz samazinājās un ceturkšņa beigās sasniedza 43,6 miljonus latu jeb 43,6% no kopējiem ieguldījumiem. Ārvalstīs veiktie ieguldījumi salīdzinājumā ar 2009. gada trešā ceturkšņa beigām pieauga par 55% un bija 56,4 miljoni latu, tajā skaitā 24,3% ieguldījumu bija veikti Luksemburgā, 7% - Francijā, 6,3% - Īrijā un pārējie 17,4% - vēl 24 valstu emitētajos vērtspapīros. Kopumā Eiropas Savienības valstīs bija ieguldīti 96,2% no ieguldījumu ārvalstīs kopsummas.

2010. gada trijos ceturkšņos no pensiju plānu kapitāla izmaksāti 4,4 miljoni latu, no tiem lielākā daļa jeb 97,5% izmaksāti plānu dalībniekiem, kuriem iestājies pensijas vecums, un 2,5% saistībā ar pensiju plāna dalībnieka nāvi.

Salīdzinot ar valsts obligāto fondēto pensiju sistēmu, privāto pensiju fondu darbības mērogs ir neliels.

Atbilstoši Pensiju reformas koncepcijai, **pārejas periodu** piemēro tiem, kuriem pensijas piešķirtas līdz 1996. gadam. Šīm personām apdrošināšanas (darba) periodu līdz 1996. gadam, novērtē ar individuālo iemaksu algu 1996. - 1999. gadā. Ir noteikti atvieglojumi pensijas apmēra aprēķināšanā personām ar apdrošināšanas stāžu lielāku par 30 gadiem. Pārejas periodā ir atļautas priekšlaicīgās pensijas un pensijas ar atvieglotiem nosacījumiem un piemaksas.

Pārejas shēma darbojas kopš 2006. gada 1. janvāra. Tas paredz pensiju piemaksas tiem, kuri jau ir pensijas vecumā, kā arī pirmspensijas vecuma strādājošiem, kuri nevar pilnībā piedalīties otrā līmeņa pensiju sistēmā. Finansēšanai tiek izmantoti dažādi papildus ienākumu avoti – līdzekļi no privatizācijas, pagaidu finanšu palīdzība, ārvalstu kredīti, valsts iekšējie aizņēmumi, valsts budžeta dotācijas u.c., ja līdzekļu daudzums izrādās nepietiekams (*Sociālās ...*, LM prezentācija, 2010).

Kopš 2006. gadā noteikta piemaksa pie pensijas par katru apdrošināšanas (darba) stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim Izmaksas avots ir sociālās apdrošināšanas speciālais budžets

4. tabula. Izdevumi piemaksām pie pensijām, tūkst LVL

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Piemaksas pie pensijām par	29,6	31,1	64,7	142,9	143,4	143,9	142,4

apdrošināšanas stāža gadu, milj. LVL							
---	--	--	--	--	--	--	--

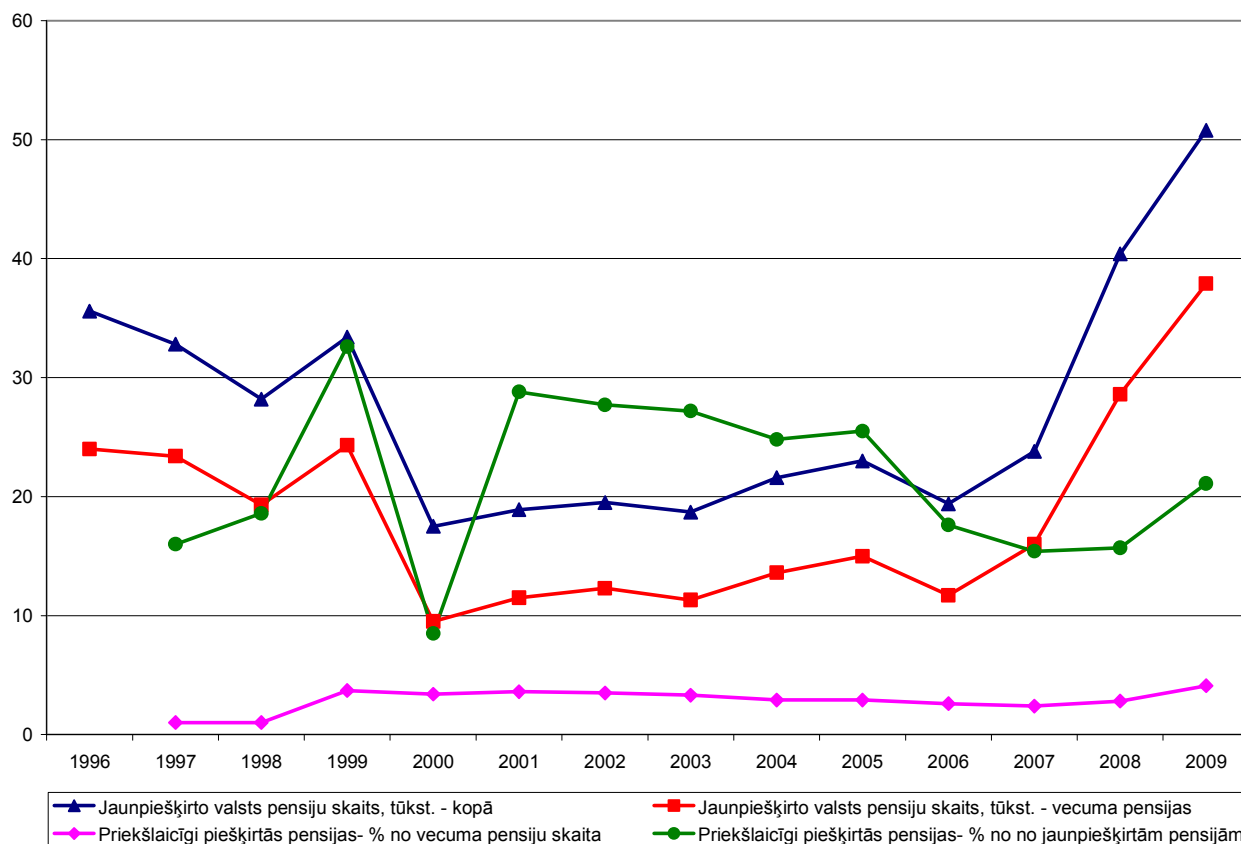
Avots: LM (Sociālais ..., LM prezentācija, 2010)

2.2. Krīzes ietekme

Krīzes ietekmē sociālās iemaksas samazinās un tiek apgrūtināta pensiju izmaksa. Sociālo iemaksu samazinājumu rada mazākas algas, mazāks sociālo iemaksu maksātāju skaits, biežāki krāpšanās un izvairīšanās gadījumi. Kā redzams 2. un 3. attēlā, gan sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi procentos no iekšzemes kopprodukta (IKP), gan budžeta deficīts kopš krīzes sākuma ir palielinājušies. 3. attēlā var redzēt, ka pensiju budžeta attiecība pret IKP ir palielinājusies lēnāk un pensiju budžeta īpatsvars sociālās apdrošināšanas budžetā ir samazinājies (no vairāk kā 70% līdz 2008. gadam līdz 63% 2009. gadā). Tas nozīmē, ka pensiju sistēma izjūt lielāku krīzes radīto samazinājumu kā citas sociālās drošības sistēmas.

Labklājības ministrijas analīze liecina, ka krīzes ietekmē mainās pensionēšanās paradumi (10. attēls). Jaunpiešķirto pensiju skaita palielināšanos skaidro gan demogrāfiskās tendences un izmaiņas likumdošanā, gan arī novērojums, ka krīzes un likumdošanas izmaiņu ietekmē palielinās priekšlaicīgi pensionējošos skaits. Attēlā redzams, ka tā ir bijis arī citos ekonomisko grūtību laikposmos. Ar atvieglotiem nosacījumiem piešķirto pensiju skaits samazinās.

8. attēlā jaunpiešķirto un vidējo pensiju lieluma salīdzinājums liecina, ka pensiju lielums pakāpeniski palielinās. Kopš 2006. gada jaunpiešķirtās pensijas pēc lieluma pārsniedz iztikas minimumu.

10. attēls. Pensiju saņēmēju paradumu raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

Krīzes radīto valsts budžeta grūtību rezultātā valdība tiecas atteikties no pensiju palielināšanas ar piemaksām vai indeksēšanu, un mainīt valsts fondēto pensiju politiku. 2009. gadā pieņemts speciāls likums *Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam*. un līdz 2010. gada decembrim tas jau bija četras reizes grozīts.

2009. gada budžeta glābšanai valdība pieņēma lēmumu samazināt strādājošajiem vecuma pensionāriem pensijas par 70% un nestrādājošajiem par 10% no lēmuma pieņemšanas brīža. 2009. gada 21. decembrī LR Satversmes tiesa paziņoja par šī lēmuma atcelšanu un noteica, ka līdz 2010. gada 1. martam valstij jāizbeidz pensiju ieturēšana un ieturētās pensijas jāatmaksā ne vēlāk kā līdz 2015. gada 1. jūlijam. Pensiju ieturējumu Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra izmaksāja 2010. gadā aprīlī kopā ar aprīļa pensiju.

2009. gadā izmainīta iemaksu likmes pārdale starp pirmo līmeni un otro līmeni. 2009. - 2010. gadā valdība izšķīrās par indeksācijas iesaldēšanu. Priekšlaicīgo pensiju izmaksājuma apmērs samazināts no 80% līdz 50%.

2011. gada budžeta gatavošanas laikā valdība vēlējās samazināt iemaksu likmi otrajā pensiju līmenī no 2% līdz 0.5%, plānojot tādejādi palielināt pensiju pirmajam līmenim pieejamos resursus, bet samazinot tagadējo strādājošo pensiju resursus.

2011. gada budžeta gatavošanas laikā atjaunojās diskusija par pensiju indeksāciju. 2011. gada valsts budžetu pavadošajā likumu paketē iekļauti grozījumi likumā *Par valsts pensijām* un likumā *Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām*, kas paredz laikā no 2011. gadam līdz 2013. gadam iesaldēt pensiju indeksāciju, kā arī atlīdzību par darbspēju un apgādnieka zaudējumu indeksāciju.

Sākotnēji bija nolemts sagatavot priekšlikumus par mazo pensiju indeksācijas saglabāšanu uz budžeta grozījumu izskatīšanas laiku. Pēc Labklājības ministrijas ziņām, Latvijā ir 32% pensionāru, kuru pensija nepārsniedz 135 LVL bez piemaksām. Lai notuētu atliktās pensiju indeksēšanas radīto pensiju līmeņu atšķirības, Latvijas Saeimas atbildīgā komisija ieteica samazināt piemaksas pensijām, kas ir 450 LVL (desmitkārtīgs sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs) un vairāk. Šādu pensiju saņem aptuveni 1,3% pensionāru. Piemaksu samazinājumu ieteikts diferencēt pēc pensiju lieluma (piemēram, pensionāriem, kas saņem 1000 latu un vairāk, piemaksas par darba stāžu varētu likvidēt). Pensionēšanos pēc atvieglotiem nosacījumiem par darbu sevišķi kaitīgos, sevišķi smagos vai kaitīgos un smagos darba apstākļos paredzēts saglabāt.

Līdz 2013. gadam būs iesaldēta pensiju, kā arī atlīdzību par darbspēju un apgādnieka zaudējumu indeksācija.

Likumā *Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam* noteikts, ka personai, kurai bija noteikta invaliditāte un kura laikā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2009. gada 31. oktobrim saņēma valsts vecuma pensiju vai saskaņā ar nolikumu *Par izdienas pensijām* un nolikumu *Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)* piešķirto izdienas pensiju ierobežotā apmērā, izmaksā nesaņemto pensijas daļu no 2009. gada 1. novembra.

2.3. Eiropas Savienības politika

Arī ES līmenī pensiju sistēmu maksātspējas jautājums kļūst arvien nozīmīgāks. Sarežģījumu rada apstākļi, ka, pirmkārt, sociālās Eiropas ideoloģijas ietekmē pensiju sistēmas ir kļuvušas pārāk dāsnas, un, otrkārt, nevienas dalībvalsts valdība nevēlas būt atbildīga par sociālo spriedzi un iespējamiem nemieriem, kas parasti pavada pensiju politikas maiņu. Tāpēc tieši pensiju sistēma ir izvēlēta par pirmo, kurā sāka diskusija par atbildības līmeņa paaugstināšanu.

1999. gadā Eiropas Komisija publicēja ziņojumu *Pretī visu vecumu Eiropai (Towards a Europe..., 1999)*, kurā analizēja sabiedrības novecošanās ietekmi uz sociālās nodrošināšanas sistēmām, sevišķi

pensiju sistēmu. 1999. gadā publicēts otrs Eiropas Komisijas ziņojums *Pretī vienotam papildpensiju tirgum (Towards a single ..., 1999)*, kurā analizēti konsultāciju rezultāti par papildpensiju kopējā tirgus *Zaļo grāmatu*.

ES jau ir bijuši mēģinājumi ietekmēt pensiju sistēmas. Eiropadome 2001. gadā Stokholmā pieņēma trīs līmeņu stratēģiju, tai skaitā nodomu reformēt pensiju sistēmas. Nākošā Eiropadome 2001. gadā Lākenā pieņēma kopīgu mērķi pensiju jomā, atzīstot atbilstīgu, noturīgu un pielāgojamu pensiju nepieciešamību.

ES institūcijas jau agrāk ir veicinājušas pārmaiņas pensiju sistēmās šādos virzienos:

- lai cilvēki ilgāk paliktu darba tirgū,
- pāreja no vienkāpju uz daudzpakāpju sistēmām,
- pensiju atbilstība - balstīta uz apvienojumu, ko veido peļņa finanšu tirgos un darba tirgus,
- dzimumu dimensija – lai nodrošinātu sieviešu tiesības (pārsvārā nestandarta līgumi, zemāka darba samaksa),
- privātās shēmas kā papildinājums valsts nodrošinājumam.

2010. gadā Eiropas Komisija (EK) sagatavoja viedokļu izpētes materiālu *Zaļā grāmata. Ceļā uz atbilstīgām, noturīgām un drošām Eiropas pensiju sistēmām (Green paper ..., 2010)*¹⁰. Šī materiāla mērķis bija noskaidrot dalībvalstu iedzīvotāju uzskatu par pensiju politikas kompetences paaugstināšanu no dalībvalstu līmeņa uz ES līmeni. Priekšlikums pamatots ar to, ka nacionālo valstu pensiju sistēmas ir savstarpēji saistītas - ietekme uz finansēm vienā valstī var radīt atbalsi citā. Bez tam, saskaņota rīcība jau pastāv vairākās jomās, kas ietekmē pensiju sistēmu: iekšējā tirgus darbība, kas paredz brīvu kapitāla un darbaspēka kustību, Stabilitātes un izaugsmes pakts un Stratēģiskās attīstības programma *Eiropa 2020*, kas paredz sadarbību ekonomikas un finanšu jomās un arvien dziļāku integrāciju.

Eiropas Savienības kopējā pieeja pensiju sistēmas veidošanā varētu skart šādus jautājumus:

- pensiju sistēmu maksātpēja (uzkrāšanas kultūra, sistēmu efektivitāte un drošība),
- izmaksāto pensiju sociālā atbilstība (cienīgs pensiju nodrošinājums visās dalībvalstīs),
- pensiju fondi – kas *Zaļajā grāmatā* vērtēti ne tikai sociālajā (pensiju nodrošinājums) bet arī ekonomiskajā (investīciju resursi) aspektā.

Eiropas institūcijas ir pievērsušās pensiju politikas sakārtošanai tāpēc, ka visās valstīs demogrāfiskās novecošanās tendences ietekmē ekonomikas augsmi, valstu budžetu, finanšu stabilitāti, nodarbinātību un sociālās garantijas. Dalībvalstu ekonomiskās attīstības atšķirības veicina migrāciju, kuras rezultātā ES noteikto sociālo garantiju izpilde kļūst arvien sarežģītāka. Svarīgākie aspekti, ko Eiropas institūcijas vēlētos ietekmēt nacionālajā pensiju politikā ir:

- pensionēšanās pasākumi,
- kā cilvēki uzkrāj tiesības uz pensijām,
- pāreja uz fondētām pensijām – riska un atbildības pārvietošana no valsts institūcijām uz personām.

ES pensiju politikas *Zaļā grāmata* nav politikas dokuments, kas piedāvā risinājumus bet ir pamats Eiropas līmeņa diskusijai. Dokumentā ir ievērots plašs problēmu aptvērums un integrēta pieeja, tas atspoguļo ekonomikas, sociālās politikas un finanšu tirgus vienotību.

Apspriešanai nav piedāvāta pilnīga pensiju politikas pārņemšana EK līmenī, bet gan tās koordinēšana. Papildus tradicionālajam - paaudžu solidaritātes principam, dokumentā minēts arī valstu solidaritātes princips.

---

¹⁰ Līdz speciālai piezīmei turpmāk izmantoti statistiskie dati no šī avota.

Dokumentā izvirzītas vairākas problēmas, no kurām galvenā ir iedzīvotāju novecošanās. Problēmu uzskaitījums 2010. gada dokumentā un 1999. gada dokumentā ir līdzīgs, kas liecina par lēnu progresu pensiju sistēmas pārveidē. Turpretī pensiju sistēmu nodrošinājums ir pasliktinājies.

Eurostat prognozes liecina, ka Eiropas darbaspējīgo iedzīvotāju skaits no 2012. gada sāks samazināties. Turpretī cilvēka dzīves ilgums palielinās (līdz 2060. gadam pat par 7 gadiem). Tā ietekmē būtiski mainīsies iedzīvotāju struktūra. 2008. gadā lielākā iedzīvotāju grupa vīriešiem un sievietēm bija 40 – 45 gadu vecumā, bet 2060. gadā tā būs – vīriešiem 45 – 49 gadu vecumā, sievietēm 70 – 74 gadu vecumā.

Demogrāfiskās slodzes koeficients divkāršosies – pašlaik darbaspējīgie pret iedzīvotājiem vecumā 65+ ir 4:1, 2060. gadā attiecība būs 2:1. Turklāt, mainās darba dzīves modelis - personas pilna laika darba dzīvi sāk vēlāk (mācās) un beidz agrāk, pat nesasniedzot pensionēšanās vecumu (parasti 65 gadu vecumā).

Līdz 2060. gadam ar vecumu saistītie valsts izdevumi no IKP palielināsies par gandrīz 5 procentpunktiem un puse no tiem saistībā ar pensijām. ES valstīs mainās sociālā struktūra – ģimenes dalās, ģimeņu iekšējā solidaritāte samazinās, lielāka slodze rodas publiskajām sociālās drošības sistēmām.

Finanšu krīze visās ES dalībvalstīs ir sekmējusi zemu dzimstību, kas pastiprina sabiedrības novecošanos. Krīzes ietekme jūtama gan paaudžu solidaritātes, gan fondētās pensiju sistēmās:

- lielāks bezdarbs – nav iemaksu,
- vājāka augsme – zemāki ienākumi, mazāk iemaksu,
- lielāki valsts parādi un finanšu nestabilitāte – nestabilitāte sociālās apdrošināšanas sistēmās,
- visās sistēmās grūti nodrošināt garantētās pensijas,
- augsts fondēto shēmu pārtraukšanas risks,
- apdraudētas nākotnes pensijas - mazākas iemaksu algas, mērenāka augsme – zemāks finanšu aktīvu ienesīgums, iespējams fondēto shēmu pārtraukums vai iemaksu samazinājums.

ES uzskata, ka krīzes apstākļos valsts pensiju sistēmas ir drošākas, jo tām ir drošāki ienākumi un lielāka vadības atbildība, bet parasti valsts pensiju sistēmas nevar nodrošināt pietiekamu atbilstību. Piedāvātais risinājums ir - papildināt valsts pensiju sistēmas ar citiem uzkrāšanas instrumentiem. Tomēr krīzes apstākļos, kad privātā uzņēmējdarbība sociālās apdrošināšanas jomā kļūst neizdevīga, tās atjaunošana rada papildus problēmas:

- lielas privāto shēmu uzturēšanas fiskālās izmaksas (nodokļu atvieglojumi uzkrāšanas sākumā budžeta grūtību iespaidā var likties nelietderīgi izdevumi),
- krīzes apstākļos palielinās risks, samazinās fondēto shēmu ienesīgums un maksātspēja, tās var neattaisnot cerības.

Tāpēc ES tik meklētas jaunas stratēģiskās pieejas. Piemēram, ir ieteikts nodrošināt iztikas pamatlīdzekļu pietiekamību ar vienu sociālās drošības instrumentu.

Valsts pensiju segums pret vidējo algu ES valstīs svārstās no 57% (Kipra) līdz 13% (Latvija), izplatītākais – 35 – 50% (Igaunija 16%, Lietuva 28%). Visu pensiju segums pret vidējo algu svārstās no 81% (Nīderlande) līdz 25% (Latvija) (Igaunija 22%, Lietuva 32%) (*Zaļās grāmatas dati*).

Citi ieteiktie darbības virzieni ir:

- reformas valsts finanšu ilgtspējas uzlabošanai,
- pensionēšanās vecuma palielināšana (2020 Latvijā būs viens no zemākajiem pensionēšanās vecumiem - 62/62 gadi),
- pārskatīt fondēto pensiju shēmu regulējumu (efektivitāte, drošība),

- integrēt pensiju fondus finanšu tirgū (finanšu tirgus regulējumā) ieviešot kopīgus noteikumus.

Pensiju politikas modernizācijas visaptverošais mērķis ir nodrošināt, lai pensijas būtu atbilstīgas un noturīgas.

Atbilstība: tā kā valsts pensiju kompensāciju likmes samazināsies, ir jānodrošina papildus iespējas, piemēram, sekmējot darba dzīves pagarināšanu vai papildu pensiju shēmu pieejamību.

Noturība nozīmē panākt, lai pensiju izdevumu daļa sabiedriskajās finansēs nepalielinātos (saglabātos finanšu stabilitāte) un lai būtu resursi augošo vecāku cilvēku aprūpes izdevumu segšanai.

Visaptverošais uzdevums, lai šos mērķus sasniegtu, ir ES augsmes potenciāla palielināšana. Demogrāfiskās situācijas uzlabošana šajā aspektā nav pieminēta, taču ir skaidrs, ka samazinoties darbaspēkam, vienīgais izaugsmes avots ir darba ražīgums.

Ziņojumā izvirzītas vairākas pensiju politikas modernizēšanas prioritātes.

Pirmā prioritāte ir - panākt ilgtspējīgu līdzsvaru starp darba dzīves ilgumu un pensionēšanos. Līdz ar darba dzīves ilguma palielināšanos palielinās pensiju atbilstība un noturība. Darba dzīves ilgumu ietekmē noteikumi par vispārējo pensionēšanās vecumu, darba drošības un veselības uzlabošana, apmācība u.t.t.

Otra prioritāte ir - likvidēt mobilitātes šķēršļus ES. Ar lielāku mobilitāti tiek atbalstīta ekonomikas pielāgošanās spēja, radīta iespēja efektīvi izmantot resursus un labvēlīgi apstākļi ienākumu palielināšanai.

Ar mobilitāti ir saistīta iekšējā tirgus stiprināšana pensijām – direktīvas par papildpensijas kapitāla uzkrāšanas institūcijām (PKUI) pārskatīšana un, iespējams, grozīšana, lai uzlabotu pārrobežu darbības nosacījumus, salīdzināmu grāmatvedības standartu īstenošana (pārskatīt pensiju grāmatvedības standartu IAS 19), nodokļu tiesību harmonizēšana, aicinājums izveidot ES mēroga privāto pensiju fondu regulējumu.

Ar mobilitāti saistīta arī personu mobilitāte – standarti par papildus pensiju tiesību iegūšanu, pensiju pārvedamība, obligāto valsts fondēto sistēmu nepieciešamība, izsekojamības sistēma (pakalpojums), nediskriminējoši nodokļu noteikumi.

Trešā prioritāte ir - izveidot drošākas, caurskatāmākas pensijas un panākt labāku informētības līmeni. Prioritātes pamatojums ir pensionāru loma sabiedrībā – tie ir augošs stabila un regulāra patēriņa avots.

Piedāvātie risinājumi:

1) *Nepilnību novēršana ES tiesību aktos*

Tā nepieciešama tāpēc, ka pensiju nodrošināšana virzās no vienpakāpju uz daudzpakāpju, no vienkāršām uz sarežģītām sistēmām, no garantētu ieguvumu shēmām uz garantētu iemaksu shēmām (ar modifikācijām).

Risināmās problēmas ir:

- regulējuma pacelšana ES līmenī (pašlaik dažos aspektos (riska) ir, dažos nav, nav ņemts vērā, ka pensiju fondi ir svarīga finanšu tirgus sastāvdaļa);
- uz līdzīgām pensiju shēmām attiecas atšķirīgi ES tiesību akti;
- nav skaidru robežu starp sociālās nodrošināšanas shēmām un privātām shēmām;
- nav skaidrs, kā atšķiras vispārēji uzkrājumi no pensijām.

2) *Pensiju fondu maksātspējas režīma uzlabošana*

Šajā jautājumā ir daudz neskaidrību. Papildus kapitāla uzkrāšanas institūciju minimālās piesardzības pasākumi, kas noteikti atbilstošajā EK regulējumā, iekļauj maksātspējas noteikumus garantētu ieguvumu shēmām kā apdrošināšanas institūcijām. Nav zināms, vai šāda sistēma ir droša, vai vajag citādi.

Darbvietu pensiju nodrošinājums ES valstīs un atsevišķos uzņēmumos tiek organizēts dažādi – kā grāmatvedības rezerve, pensiju fonds, apdrošināšanas līgums, var darbinieku finanšu līdzdalība. Pensiju fondu tiesību aizsardzībai pašlaik ir ierobežoti drošības mehānismi.

Nav atbildēts jautājums, vai nepieciešams popularizēt pensijas ieguvumu garantiju sistēmas (varbūt ES līmenī).

3) *Darba devēja maksātspēja*

Maksātspējas direktīva paredz darbinieka aizsardzību attiecībā uz uzņēmumu (darbvietu) papildu pensiju programmām, bet aizsardzības līmenis nav noteikts. Savukārt PKUI direktīvu nepiemēro uzņēmumiem, kas izmanto grāmatvedības rezervju shēmas.

4) *Kompetentu lēmumu veicināšana*

Virzoties uz garantētām iemaksām ir lielāka vajadzība pēc caurskatāmības un saziņas. Esošajās ES direktīvās paredzēta minimāla saskaņošana un valstu pieejas atšķiras. Modernizācijas uzdevumi:

- nodrošināt būtisku un salīdzināmu informāciju;
- izglītošana (ekonomikas pamatzināšanas, finanšu izglītība, plānošanas prasmes);
- kvalitatīvu konsultāciju iespējas;
- automātiska dalība (nepieciešama izpēte).

Visbeidzot, ES līmenī tiek diskutēts jautājums par *pensiju statistikas uzlabošanu*, kas sekmētu pensiju politikas pārvaldības uzlabošanu ES līmenī.

2.4. Arodbiedrību rīcība

Valsts institūciju ziņojumos izskanējuši trīs pensiju nodrošinājuma problēmu risināšanas varianti (*Sociālais ...*, 2010):

- 1) neveikt nekādas izmaiņas,
- 2) paaugstināt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi pat līdz 50% (2010. gadā 33,09, 2011. gadā 35,09) un tad to pakāpeniski mazināt,
- 3) veikt šādas izmaiņas:
  - paaugstināt pensionēšanās vecumu līdz 65 gadiem (pakāpeniski no 2016. – 2021.),
  - piemaksu un vecāku pabalstu izmaksas pārnest uz pamatbudžetu,
  - pagarināt minimālo apdrošināšanas periodu (darba stāžu) no 10 līdz 15-20 gadiem,
  - pārtraukt priekšlaicīgās pensionēšanās iespēju,
  - atteikties no atvieglotajām pensijām (jaunpiešķirtajām),
  - pārtraukt piemaksu piešķiršanu jaunpiešķirtajām pensijām,
  - sākot no 2012. gada 1. janvāra pāriet uz pensiju kapitāla uzskaiti un uzkrāšanu, vadoties no faktiski veiktajām iemaksām gan pirmajā gan otrajā pensiju līmenī,
  - iesaldēt pensiju indeksāciju uz noteiktu laiku.

Arodbiedrībām jāseko, lai pieņemtie lēmumi pensiju nodrošinājuma jautājumos:

- 1) nodrošinātu atbilstīgas un noturīgas pensijas,
- 2) nepasliktinātu cilvēku dzīves apstākļus, nodrošinātu pienācīgu un darba dzīves devumam atbilstošu ienākumu līmeni vecumdienās,

- 3) neapdraudētu pensiju sistēmas stabilitāti, jo tas ietekmē nodokļu maksātāju uzticību ilgtermiņa sistēmām un nodokļu maksāšanas disciplīnu,
- 4) būtu atvasināti no pensiju sistēmu efektivitāti ietekmējošiem apstākļiem (*Zaļā grāmata*):

- lielāks dzīves ilgums (vairāk pensiju saņēmēju),
- zemākā dzimstība (mazāk strādājošo nākotnē),
- nestabilitāte vecumdienu nodrošinājumā (nenokārtotas laulības saites, zema dzimstība, migrācija, zūd paaudžu solidaritāte ģimenē un horizontālā (radnieku) solidaritāte, pieaug vertikālās solidaritātes valsts – indivīds nozīme un valsts atbildība bet līdzekļi samazinās),
- finanšu sistēmu, to skaitā pensiju fondu, nestabilitāte, pieaugoša krīžu ietekme.

5) būtu pamatoti ar seku novērtējumu -

- par pensiju vecuma palielināšanu – kā paredzēts nodrošināt nodarbinātību pirmspensijas vecumā,
- par fondētās pensiju sistēmas dominējošo lomu – kā notiek līdzekļu uzkrāšana,
- par solidaritātes sistēmu maksātspēju.

3. Sociālo pabalstu sistēma un tās attīstība

Šajā sadaļā analizēta sociālo pabalstu sistēma, ņemot vērā arodbiedrību darba specifiku un Eiropas Savienības kontekstā.

3.1. Esošā situācija

Klasificējot pēc avota un noteikšanas principa, Latvijā ir trīs sociālo pabalstu veidi:

- sociālās apdrošināšanas pabalsti un atlīdzības,
- valsts sociālie pabalsti,
- pašvaldību sociālie pabalsti.

Pielikumā apkopoti sociālās apdrošināšanas pabalsti un atlīdzības un valsts sociālie pabalsti – kopā 26 pabalstu veidi un viens pašvaldību pabalsts. Pašvaldību sociālo pabalstu kopējais skaits nav zināms.

Sociālās apdrošināšanas pabalstu un atlīdzību veidi un apmēri uzrādīti Pielikumā. Tie ir:

- bezdarbnieka pabalsts,
- atlīdzība sakarā ar nelaimes gadījumu darbā un arodslimību,
- atlīdzība par papildus izdevumiem un pakalpojumiem ārstēšanas periodā sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību,
- slimības pabalsts,
- maternitātes pabalsts,
- paternitātes pabalsts,
- vecāku pabalsts,
- atlīdzība par darbspēju zaudēšanu,
- atlīdzība par apgādnieka zaudēšanu,
- apbedīšanas pabalsts.

Pabalstu avots ir sociālās apdrošināšanas budžets.

Valsts sociālie pabalsti (5. tabula) papildina sociālās apdrošināšanas pabalstu sistēmu un sniedz materiālu atbalstu noteiktām iedzīvotāju grupām. Šie pabalsti paredzēti sociālā riska situācijām un gadījumiem, kad samazinās ienākumi:

- personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, vai kuru veiktās iemaksas nav pietiekamas valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju saņemšanai;
- papildus izdevumu rašanās gadījumos, kuros sociālās apdrošināšanas sistēma neparedz aizsardzību (piemēram, ģimenes valsts pabalsts, bērna kopšanas un piedzimšanas pabalsti, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kas sniedz aizsardzību vecuma, invaliditātes vai apgādnieka zaudējuma gadījumā tām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, u.c.).

Valsts sociālo pabalstu veidus, personas, kurām ir tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem, pabalstu piešķiršanas nosacījumus, piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī ar pabalstiem saistīto lēmumu pārsūdzēšanas kārtību nosaka *Valsts sociālo pabalstu likums* (pieņemts 2002. gada 30. oktobrī).

Likums nosaka, ka regulāri izmaksājami valsts sociālie pabalsti ir šādi:

- 1) ģimenes valsts pabalsts;
- 2) bērna kopšanas pabalsts;
- 3) pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu;
- 4) atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu;
- 5) atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu;
- 6) pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās;
- 7) valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts;

- 8) atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi;
- 9) bērna invalīda kopšanas pabalsts;
- 10) pabalsts invalīdam, kuram nepieciešama kopšana.

Vienreiz izmaksājami valsts sociālie pabalsti ir šādi:

- 1) bērna piedzimšanas pabalsts;
- 2) apbedīšanas pabalsts;
- 3) atlīdzība par adopciju.

Trīs valsts sociālo pabalstu piešķiršanu regulē citi likumi:

- 1) piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu;
- 2) valsts sociālais pabalsts ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenei;
- 3) valsts speciālais pabalsts Latvijas neatkarības atgūšanas procesā bojā gājušo personu bērniem.

Likums nosaka, ka valsts sociālo pabalstu finansēšanas avots ir valsts pamatbudžets.

Tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem ir Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kuriem piešķirts personas kods un kuri pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā. Tiesību uz valsts sociālajiem pabalstiem nav personām, kuras Latvijā saņēmušas termiņuzturēšanās atļauju.

Tiesības uz bērna piedzimšanas pabalstu, bērna kopšanas pabalstu, bērna invalīda kopšanas pabalstu, atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi, atlīdzību par adopciju, ģimenes valsts pabalstu, kā arī piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu ir personām, kam vispār ir tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem, ja to bērniem vai to adoptētajiem bērniem ir piešķirts personas kods.

Tiesības uz pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu un atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu ir visām likumā minētajām personām, ja to aizbildnībā esošajam bērnam piešķirts personas kods. Šis noteikums neattiecas uz personām, kuru aizbildnībā ir bērns, kas Latvijā saņēmis termiņuzturēšanās atļauju, izņemot bērnu, kurš atbilstoši Patvēruma likumam ir iesniedzis iesniegumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu (patvēruma iesnieguma izskatīšanas laikā) vai kuram Latvijā ir piešķirts alternatīvais statuss.

Tiesības uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ir:

- 1) invaliditātes vai vecuma gadījumā —personām, kuras Latvijas Republikā nodzīvojušas kopumā ne mazāk kā 60 mēnešus, no tiem pēdējos 12 mēnešus nepārtraukti;
- 2) apgādnieka zaudējuma gadījumā —personām, kuras zaudējušas apgādnieku.

Valsts sociālos pabalstus ar nodokļiem neapliek, ja nodokļu likumos nav noteikts citādi.

3.2. Krīzes ietekme

Krīzes ietekmē valdība cenšas samazināt izmaksājamo pabalstu apmēru vai bāzi. Valsts sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu piešķiršanas kārtību un apmēru precizē gadskārtējā valsts budžeta likumā, paredzot tiem noteiktu finansējumu. Pēdējās krīzes radītās budžeta konsolidācijas ietekmē pieņemts likums *Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam* (Likuma nosaukums grozīts ar 21.01.2010. likumu, kas stājas spēkā 30.01.2010.). Likums Saeimā pieņemts 2009. gada 16. jūnijā un stājas spēkā 2009. gada 1. jūlijā. Neskatoties uz sākotnēji stingrajiem noteikumiem, 2010. gada laikā veikti papildus grozījumi ((17.09.2009 (stājas spēkā 01.11.2009.), 01.12.2009 (stājas spēkā 01.01.2010), 21.01.2010. (stājas spēkā 30.01.2010.)).

Šāda kārtība pieļauj negaidītas izmaiņas. Likuma mērķa formulējums - sniegt personām sociālo nodrošinājumu pieejamā finansējuma ietvaros saskaņā ar likumiem par valsts budžetu kārtējam gadam laika periodā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gadam pilnībā pakļauj valsts sociālo pabalstu sistēmu šauram valsts finanšu politikas mērķim – valsts budžeta konsolidācijai. Sociālās palīdzības mērķis līdz ar šo formulējumu ir likvidēts. Bez tam, likums faktiski ir pieņemts ar atpakaļejošu

spēku, jo teorētiski pabalsti jūlija mēnesi, kad likums jau ir spēkā, var būt aprēķināti pirms likuma pieņemšanas. Tas neliecina par labu likumdošanas praksi.

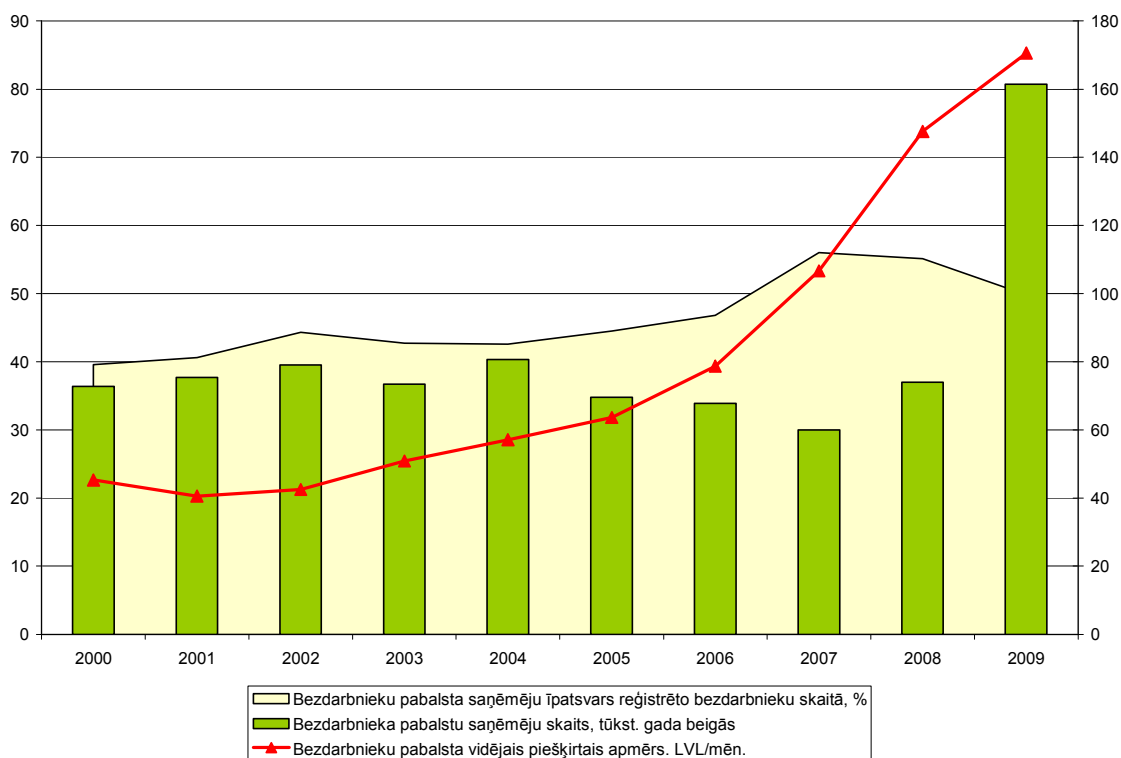
Kaut gan izmaiņas tiek pieņemtas neprognozējami un pēdējā brīdī, valdība ir noteikusi kārtību, ka lai atgūtu valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumu un valsts sociālā pabalsta pārmaksas, kas radušās, nepiemērojot šajā likumā noteiktos ierobežojumus, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai ir jāveic ieturējumus 10 procentu apmērā no katra piešķirtā sociālās apdrošināšanas pakalpojuma vai valsts sociālā pabalsta.

Kā liecina tabulas dati, izmaiņas ir galvenokārt ar ģimenes plānošanu saistītajos pabalstos, radot nenoteiktību ilgtermiņa procesā un negatīvi ietekmē jau tā sarežģīto demogrāfisko situāciju.

Likuma norma, kas nosaka Ministru kabineta pienākumu divas reizes gadā izvērtēt turpmāku šajā likumā noteikto valsts pabalstu izmaksas ierobežojumu noteikšanas pamatotību un iesniegt Saeimai ziņojumu par ierobežojumu saglabāšanu un, ja nepieciešams, likumprojektu par ierobežojumu daļēju vai pilnīgu atcelšanu situāciju maz uzlabo, jo tāpat kā pabalstu samazināšana, arī to palielināšana rada neparedzētas izmaiņas. Piemēram, persona, pamatojoties uz samazināto pabalstu var atteikties no ģimenes paplašināšanas.

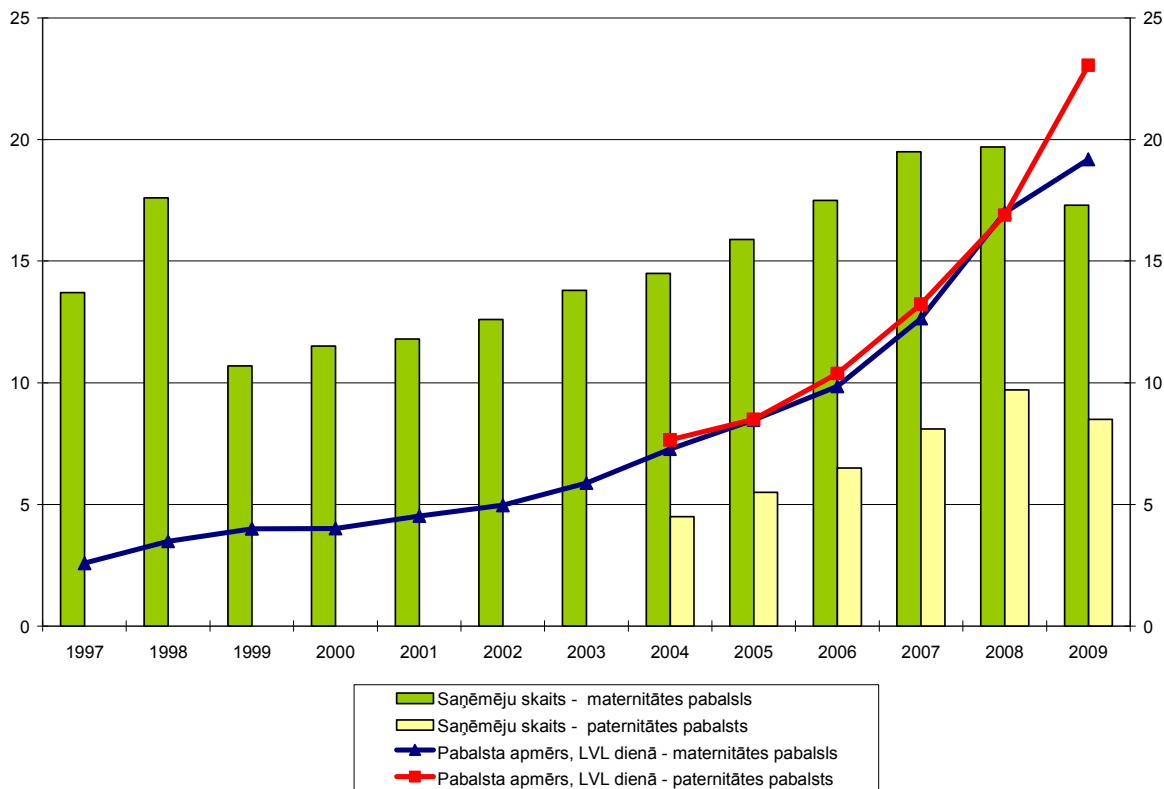
Likumā noteiktas normas, kas pārkāpj apdrošināšanas principus. Sociālās apdrošināšanas sistēmā ieviesta visiem pakalpojuma veidiem vienāda „pamatpabalsta” kategorija, kas tiek izmaksāta pilnā apmērā, un tā pārsniegums samazināts uz pusi. Piemēram, noteikts, ka laika periodā no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim slimības pabalstu, par nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām piešķirto slimības pabalstu, maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu un bezdarba pabalstu izmaksā ierobežotā apmērā, par atskaites lielumu lietojot 11,51 LVL (ieskaitot) kalendārajā dienā. Normatīva 11,51 LVL (pamatpabalsta) izcelsme nav skaidrota un nav paskaidrots, kā un vai tiks atlīdzināta neizmaksātā summa.

Valsts sociālo pabalstu statistiskais raksturojums un izmaiņu ietekme izsekojama sekojošos attēlos.

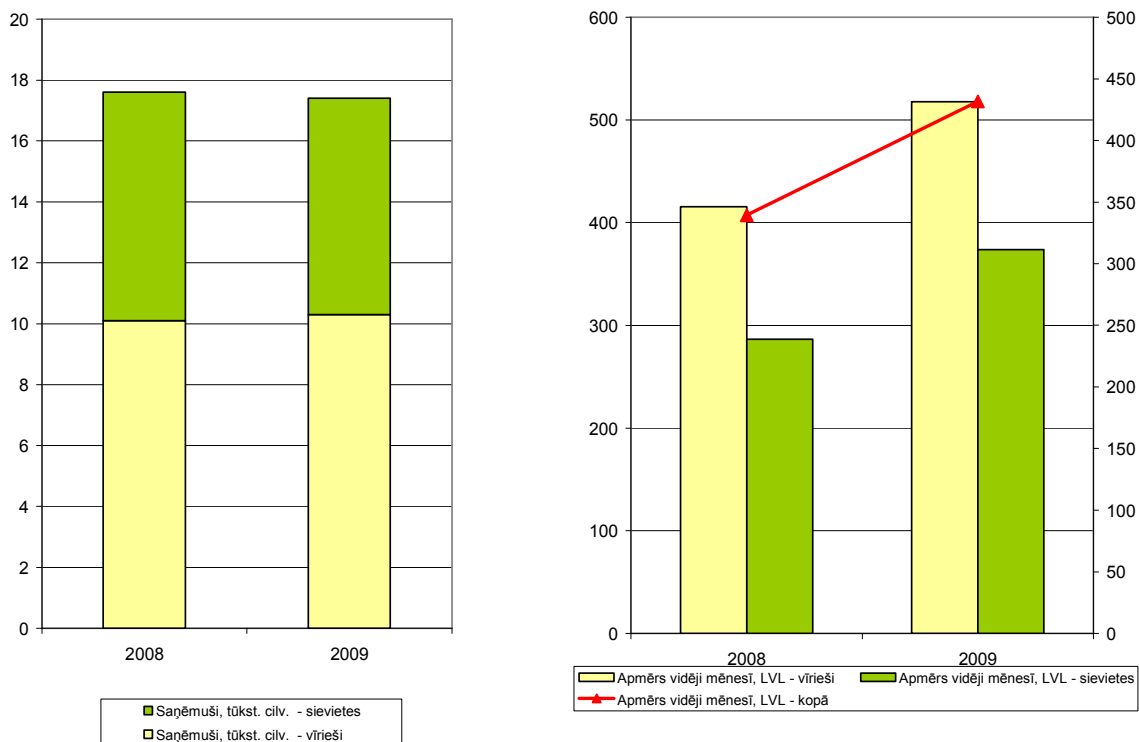
11. attēls. Bezdarbnieku pabalsta statistiskais raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

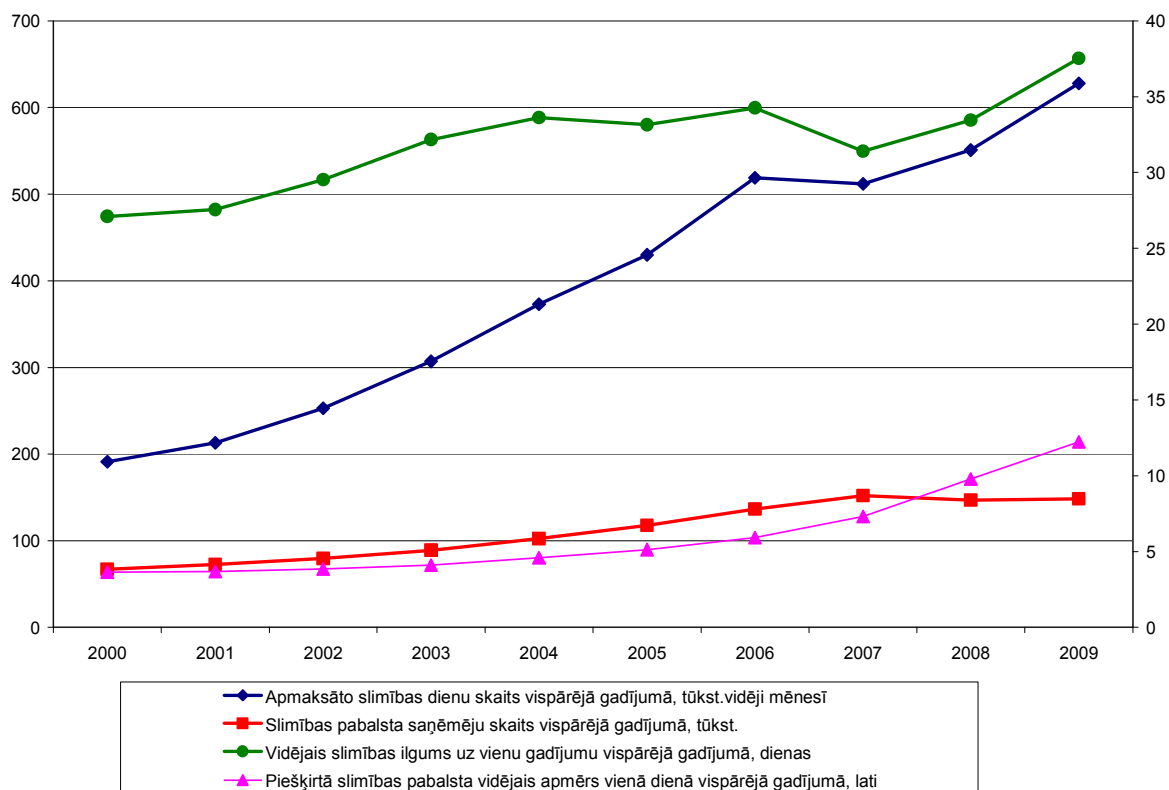
12. attēls. Paternitātes un maternitātes pabalsta statistiskais raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

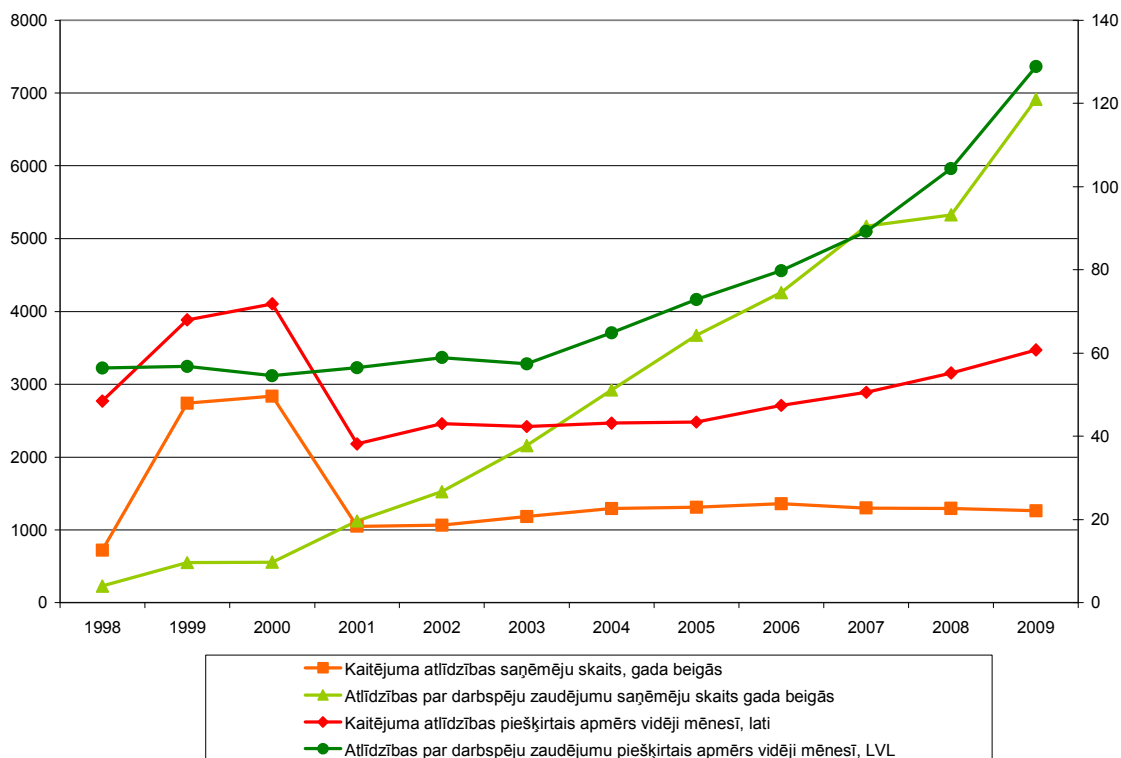
13. attēls. Vecāku pabalsta statistiskais raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īsterniņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

14. attēls. Slimības pabalsta statistiskais raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

15. attēls. Kaitējuma atlīdzība sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā un arodslimību un apgādnieka zaudējumu - statistiskais raksturojums

Avots: Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010.gada 10.maijā.

3.3. Eiropas Savienības politikas nostāja

Eiropas savienībā lieto sociālās aizsardzības jēdzienu, kurā ietilpst gan sistēmas, kas Latvijā netiek sauktas par pabalstiem (piemēram, pensijas) gan pabalsti, kas līdzinās Latvijā lietotajiem. Valsts sociālie pabalsti ir nacionālās politikas jautājums. Pabalstu veidi dalībvalstīs stipri atšķiras, tāpēc to analīzei nepievērš lielu nozīmi.

Sociālo aizsardzību kopumā īsteno kā pārdali, kas var būt kā uz ienākumu novērtējumu balstīts pabalsts vai bērnu kopšanas vai nodokļu kredīta veidā. Latvijā sociālām vajadzībām izsniegti kredīti nepastāv.

Sociālās aizsardzības līdzekļu efektivitāti mēra, salīdzinot nabadzības riskā esošo iedzīvotāju proporciju pirms un pēc pasākumu pielietošanas.

Eiropas Savienības statistikā sociālos pabalstus nodala pēc funkcijām vairākās kategorijās: vecuma pabalsti, slimības/ veselības un invaliditātes pabalsti, ģimenes un bērna pabalsti, bezdarba pabalsti, mājokļa un sociālās izslēgšanas pabalsti.

Sociālie pabalsti ir orientēti uz nabadzības un sociālās atstumtības ierobežošanu, un to mērķis ir radīt iespēju pārvarēt dzīves grūtības.

3.4. Arodbiedrību darbība sociālo pabalstu jomā

2006. gadā veiktā analīze liecina, ka sociālo piešķirumu (apdrošināšanas maksājumu, valsts un pašvaldību pabalstu un privātā sektora) ietekme ir salīdzinoši zema (*Combating...*, 2010: 101), un to kopējais apjoms, izteikts procentos no IKP – otrais zemākais ES (aiz Igaunijas) – vairāk kā divas reizes zemāks kā ES vidēji.

Arodbiedrībām ir iespējams pamatot valsts sociālo pabalstu nozīmi un nepieciešamību sociālās atstumtības mazināšanai gan vietējā, gan starptautiskā līmenī, izmantojot statistiku, kas apliecina, ka ar pabalstiem saistītie sociālās drošības pasākumi ir neefektīvi, ja pabalsti ir pārāk mazi un nespēj īstenot tiem noteikto mērķi, kas likumdošanas formā nostiprināts Eiropas Savienības atšķirību izlīdzināšanas politikā.

Arodbiedrības var izteikt savu viedokli par to, ka visbiežāk ierobežojošie pasākumi ir noteikti pabalstiem, kas veido ģimenes, mātes un bērna aizsardzības sociālajās sistēmas, jo šie pasākumu pasliktina Latvijas demogrāfisko situāciju. Piemēram, nerimst diskusija par to, kam nākotnē būs tiesības saņemt ģimenes valsts pabalstu. Joprojām izskan priekšlikums, ka ģimenes valsts pabalstu vajadzētu maksāt tikai mazturīgām ģimenēm. Nopietni tiek apspriests otrs variants, ka ģimenes valsts pabalsts pienākas tikai ģimenēm ar diviem vai trim bērniem. Arodbiedrības var izmantot argumentus par demogrāfiski situāciju Latvijā (skat. 1. zīmējumu) un tās ietekme uz sociālās drošības sistēmām nākotnē.

Arodbiedrības var protestēt pret Latvijā izplatīto praksi, ka sociālo pabalstu jomā izmaiņu likumi tiek pieņemti ar atpakaļejošu datumu. Šāda prakse uzskatāma par cilvēktiesību pārkāpumu, jo liedz ģimenēm iespēju plānot ienākumus un var tās negaidīti nostādīt nelabvēlīgā situācijā, rada stresu un veicina nabadzību.

Sociālā dialoga ietvaros arodbiedrībām jāspēj pieprasīt skaidrojumu un pašiem argumentēt sociālo pabalstu apmēru maiņas pamatotību un ietekmi uz sabiedrības attīstību, izmaiņu radīto seku un ieguvumu samērojamību.

Piemēram, lēmumu secība vecāku pabalstu piešķiršanā uzskatāma par sevišķi neprasmi likumdošanas praksē, kad tiek pieņemts visai sabiedrībai nozīmīgs lēmums ar daudzšķautņainu ietekmi (ģimenes plānošana, nodarbinātība, pensionēšanās) un drīz pēc pieņemšanas atzīts par kļūdainu.

Arodbiedrībām jāseko, lai grozījumu rezultātā nerastos izteikta diskriminācija, kas sevišķi raksturīga ģimenes un bērna pabalstu maiņas gadījumā un ir iedibināta ar likums *Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam* un tā grozījumiem.

Atklāta diskriminācija iestājas divkārt – sākot pielietot šī likuma normas un to darbībai izbeidzoties. To pierāda LM publicētie aprēķini par normu, ka no 2010. gada 3. novembra līdz 2012. gada 31. decembrim **maternitātes / paternitātes pabalstu apmērs būs 80%** no cilvēka vidējās apdrošināšanas iemaksu algas un pabalsta apmēra ierobežojums - ja aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 LVL dienā, izmaksājamā pabalsta maksimālais apmērs dienā- 11,51 LVL + 50% no summas virs 11,51 LVL.¹¹

Ja sievietei vidējā apdrošināšanas iemaksu alga iepriekšējo 12 mēnešu periodā (divus mēnešus pirms došanas dekrēta atvaļinājumā) bijusi 600 LVL mēnesī vai 20 LVL dienā, tad aprēķinātais pabalsts par grūtniecības atvaļinājuma 70 kalendārajām dienām būs 963 LVL:

80% no 20 LVL = 16 LVL

Summa virs 11,51 LVL dienā = 4,49 LVL

50% no 4,49 LVL = 2,24 LVL,

11,51 LVL + 2,24 LVL = 13,75 LVL * 70 dienas = 962,5 LVL.

Turpretī, ja sievietei pārejoša darbnespēja saistībā ar grūtniecību un dzemdībām būs iestājusies līdz 2. novembrim un nepārtraukti turpināsies pēc 3. novembra, maternitātes pabalstu viņa saņems 100% apmērā tas ir 1400 LVL. Līdzīgi, pēc 2012. gada (pašreizējā likuma redakcijā) daļa vecāku saņems mazāku pabalstu. Citiem vārdiem, vairākus gadus vecāku pabalsts par bērniem, kuru dzimšanas brīža starpība ir, iespējams, tikai dažas minūtes, atšķirsies 1,45 reizes. Šādu situāciju var uzskatīt par atklātas diskriminācijas piemēru.

Līdzīgi diskriminēti ir **vecāku pabalstu** saņēmēji, kuru bērni dzimuši pēc 2010. gada 2. novembra.

Ja šāda vecāka vidējā apdrošināšanas iemaksu alga iepriekšējo 12 mēnešu periodā (divus mēnešus pirms pabalsta piešķiršanas), bijusi 600 LVL mēnesī vai 20 LVL dienā, tad aprēķinātais vecāku pabalsts ir 382 LVL:

70% no 20 LVL = 14 LVL

Summa virs 11,51 LVL dienā = 2,49 LVL

50% no 2,49 LVL = 1,24 LVL,

11,51 LVL + 1,24 LVL = 12,75 LVL * 30 dienas = 382,5 LVL

---

¹¹ Grozījumi 2009. gada 1. jūlija likumā *Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam*.

Noslēgums

Latvijā, kur nevalstisko organizāciju attīstība ir vāja, arodbiedrības ir galvenā nepolitiskā sabiedrības organizācijas forma. Kaut arī to galvenais uzdevums ir darbinieku un savu biedru tiesību aizstāvība, arodbiedrības jau tagad ir spiestas paplašināt darbības jomu, savas kompetences jautājumos aizstāvēt visu sabiedrību. Zinot, ko arodbiedrības spēj panākt (poļu Solidaritātes, Zviedru Celtnieku arodbiedrības, Lielbritānijas dzelzceļa arodbiedrības un citu arodbiedrību akciju piemēri) arī Latvijā uz arodbiedrībām raugās ar cerībām.

2010. gada 3. decembrī Rīgā notikušajā Eiropas Parlamenta Informācijas biroja Latvijā, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības un Brīvības un solidaritātes fonda forumā *Arodbiedrību loma nabadzības samazināšanā, pilsoniskās sabiedrības veidošanā un darbinieku tiesiskajā aizsardzībā Latvijā* izskanēja vērā ņemama doma, ka arodbiedrības varētu uzņemties vadību, lai LR likumdošanas aktos tiktu iestrādāts un tiktu pielietots praksē Lisabonas līgumā paredzētais Pilsoņu iniciatīvas princips¹², kas paredz aktīvāku pilsoniskās sabiedrības iesaistīšanos valsts pārvaldē. Arodbiedrības varētu nodrošināt, ka to regulāri gatavotie sociāli-ekonomiskie pārskati būtu pieejami plašākai sabiedrībai, nodrošinot alternatīvu skatījumu uz valstī notiekošajiem procesiem.

Šie priekšlikumi norāda uz diviem virzieniem, kur arodbiedrību darbā ir lielas rezerves.

Pirmais ir ES dalībvalsts tiesību izmantošana arodbiedrību argumentu veidošanā un argumentācijas lauka izvēlē – aizstāvēt savu biedru tiesības ne tikai nacionālajā līmenī, balstoties uz nacionālo likumdošanu, bet arī ES līmenī, balstoties uz ES sociālās politikas nostādnēm.

Otrs ir faktu un analīzes plašāka izmantošana arodbiedrību darbā. Arodbiedrību vadītāju un biedru izglītošana, ko arodbiedrības sekmīgi veic, analītisko materiālu gatavošana, kā arī starptautisko sakaru uzturēšana ir šī darba sākums.

---

¹² http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/citizens_initiative/index_lv.htm

Vēres

Combating Poverty and social Exclusion. A statistical potrait of the European Union 2010. (2010). Eurostat Statistical Books.

Cunška, Z., Muravska, T. (2009). *Sociālās politikas īstenošana Latvijā pēc pievienošanās ES*. EK Pārstāvniecības atbalstīts pētījums.

Degryse, Ch., Pochet, Ph. (2009). Paradigm shift: social justice as a prerequisite for sustainable development. ETUI Working Paper 2009.02.

Dziewiecka-Bokun L. Poverty and social exclusion – do we need a new European Approach? Tackling poverty in an enlarged Europe.

Government finance statistics. (2008). Compact guides. Eurostat.

Karnite R. „Using Social Benefits to Combat Poverty and Social Exclusion.” Country report Latvia. The Council of Europe project. Riga, July 2001. Results published in book: Matti Heikkilä, Susan Kuivalainen. *Using social benefits to combat poverty and social exclusion: opportunities from a comparative perspective.* Council of Europe Publishing, 2002.

Key figures on Europe. 2009 edition. (2008). Pocketbooks. Eurostat.

„Latvijā 19% iedzīvotāju cieš no smagas materiālās atstumtības.” *Financenet*, 2010. gada 13. decembrī.

“Latvijas sociālā politika – šoks bez terapijas.” *NRA*, 2009. gada 21. aprīlis.

Lexicon of terms and concepts in public administration, public policy and political science. Second Edition. (1998). Kyiv: Osnovy Publishers.

Living conditions in Europe, Data 003 – 06. Eurostat. Pocketbooks.

Nodarbinātības valsts aģentūras 2009. gada publiskais pārskats.

http://www.nva.lv/docs/11_4c31860e8e3756.20740956.doc

No ES valstīm Latvijā vislielākais nabadzības risks. (2010). BNS, 2010. g. 13. decembrī

No 3. novembra vairākiem valsts sociālās apdrošināšanas pabalstiem ir noteikti „griesti” | 25.10.2010. <http://www.lm.gov.lv/news/id/2202>

Palola, E., Savio, A. (eds) (2005). *Refining the Social Dimension in an Enlarged EU*, STAKES, Ministry of Social Affairs and Health, Finland

Par sociālo drošību. LR likums, pieņemts 07.09.1995, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=36850>

Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam. 16.06.2009. likums ("LV", 100 (4086), 30.06.2009.) [spēkā ar 01.07.2009.]

Pochet, Ph. „The streamlining of the Open Method of Coordination in the Enlarged EU.” (2005) *Refining the Social Dimension in an Enlarged EU*. Palola, E., Savio, A. (eds) (2005)., STAKES, Ministry of Social Affairs and Health, Finland, 3 – 25 pp.

Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un stabilitāte. Labklājības ministrijas ziņojums Publiskā diskusija „Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi”. Rīgā, 2010. gada 10. maijā.

Sociālās apdrošināšanas sistēmas īstermiņa un ilgtermiņa problēmas un risinājumi. Labklājības ministrijas apkopotā statistika publiskai diskusijai Rīgā, 2010. gada 10. maijā.

http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_1.pdf

Sociālā drošība. Stratēģiskās Analīzes komisijas ideju platforma. <http://www.saki.lv/socil-droba>, skatīts 11.10.2010.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68488>.

Stājas spēkā izmaiņas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā | 10.11.2010.
<http://www.lm.gov.lv/news/id/2256>

Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity. (1999). Communication from the Commission. Brussels 21.05. COM(1999) 221 final.

Towards a Single Market for Supplementary Pensions. (1999). Results of the consultations on the Green Paper on supplementary pensions in the single market. XV.2022/99-EN Rev. 6/Corrigendum.

"Valsts sociālo pabalstu likums" 31.10.2002. likums ("LV", 168 (2743), 19.11.2002.) [stājas spēkā 01.01.2003.]

Zaļā grāmata. Ceļā uz atbilstīgām, noturīgām un drošām Eiropas pensiju sistēmām.

Pielikums. Pārskats par sociālo pabalstu sistēmu Latvijā

Pabalsta mērķis un būtība	Pabalsta saņēmējs	Īpaši nosacījumi	Likumā (2009. gadā) noteiktais apmērs (avots: LM vietne)	Izmaiņas (avots: LM vietne)															
Sociālās apdrošināšanas pabalsti un atlīdzības																			
Bezdarbnieka pabalsts																			
Bezdarba apdrošināšanas pakalpojumi: - bezdarbnieka pabalsts, - apbedīšanas pabalsts bezdarbnieka nāves gadījumā	<p>Personas, kuras <i>Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā</i> noteiktajā kārtībā ir ieguvušas bezdarbnieka statusu, ir apdrošinātas bezdarba gadījumam saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i>, un apdrošināšanas stāžs ir ne mazāks par vienu gadu, ja par viņu LR ir veiktas vai bija jāveic obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas bezdarba gadījumam ne mazāk kā deviņus mēnešus pēdējo 12 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas.</p> <p>Apdrošināšanas maksājumu nosacījumi var nebūt ievēroti, ja attiecīgajā periodā bezdarbnieks: 1) pēc invaliditātes ir atguvis darbspējas; 2) ir kopis bērnu invalīdu līdz 16 gadu vecumam, ja persona bezdarbnieka statusa iegūšanai reģistrējies NVA viena mēneša laikā no dienas, kad atguvusi darbspējas, vai no dienas, kad personas kopjamais bērns invalīds ir sasniedzis 16 gadu vecumu vai miris, nesasniedzot 16 gadu vecumu.</p>	<p>Ja par bezdarbnieku pēdējo 12 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas iemaksas bezdarba gadījumam ir veiktas mazāk nekā deviņus mēnešus un ja tās ir veiktas vai bija jāveic arī par periodu pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas, nosakot tiesības uz bezdarbnieka pabalstu, ņem vērā iemaksas bezdarba gadījumam par pēdējo 12 mēnešu periodu pirms pabalsta pieprasīšanas dienas</p>	<p>50 - 65% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas atkarībā no apdrošināšanās stāža:</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Apdrošināšanas stāžs, gadi</th> <th>%</th> <th>Izmaksas ilgums, mēn.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1-9</td> <td>50</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>10-19</td> <td>55</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>20-29</td> <td>60</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>Virš 30</td> <td>65</td> <td>9</td> </tr> </tbody> </table> <p>Īpaši gadījumi – skat likuma 7. pantu. Atkārtoti piešķirts pabalsts 12 mēnešu laikā – skat. likuma 9. pants.</p>	Apdrošināšanas stāžs, gadi	%	Izmaksas ilgums, mēn.	1-9	50	4	10-19	55	6	20-29	60	9	Virš 30	65	9	<p>No 2009. gada 1. jūlija līdz 2011. gada 31. decembrim – bezdarbniekiem ar apdrošināšanas stāžu 1-19 gadi (ieskaitot) bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgums ir 9 mēneši. Citas izmaiņas pabalstu apmērā skat likuma Pārejas noteikumu 12. – 15. punktus.</p> <p>Ar 2010. gada 1. janvāri - ja saskaņā ar likumu aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 LVL dienā, piešķiramā pabalsta maksimālais apmērs kalendāra dienā - 11,51 LVL + 50% no aprēķinātās summas virs 11,51 LVL</p> <p>Pārejas noteikums: bezdarbniekam, kuram bezdarbnieka pabalsts piešķirts līdz 2009. gada 31. decembrim un tā izmaksa turpinās pēc 2010. gada 1. janvāra, bezdarbnieka pabalstu izmaksā saskaņā ar likuma <i>Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam</i> un tā pārejas noteikumos noteikto.</p> <p>No 2011. gada 1. janvāra bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no 1 līdz 9 gadiem (ieskaitot) bezdarbnieka pabalstu pēdējos piecus mēnešus izmaksās šādā apmērā: - divus mēnešus - 45 latus mēnesī, bet ne vairāk kā 75 % no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta, - pēdējos trīs mēnešus - 45 latus mēnesī, bet ne vairāk kā 50 % no piešķirtā</p>
Apdrošināšanas stāžs, gadi	%	Izmaksas ilgums, mēn.																	
1-9	50	4																	
10-19	55	6																	
20-29	60	9																	
Virš 30	65	9																	

				bezdarbnieka pabalsta. Bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no 10 līdz 19 gadiem (ieskaitot) bezdarbnieka pabalstu pēdējos trīs mēnešus izmaksās 45 latus mēnesī, bet ne vairāk kā 50 % no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta.						
Atlīdzība sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā un arodslimību		Noteikta likumā <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām</i>								
<p>Apdrošināšanas atlīdzībā tiek ietvertas:</p> <p>1) naudas izmaksas un pakalpojumu sniegšana apdrošinātajai personai,</p> <p>a) slimības pabalsts;</p> <p>b) atlīdzība par darbaspēju zaudējumu;</p> <p>c) papildu izdevumu kompensācija</p> <p>2) naudas izmaksas tiesību uz atlīdzību pārņēmjām.</p> <p>a) atlīdzība par apgādnieka zaudējumu;</p> <p>b) apdrošinātās personas apbedīšanas pabalsts.</p>	<p>Apdrošināta persona, kura cietusi nelaiemes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un attiecībā uz kuru ir iestājies apdrošināšanas gadījums.</p> <p>Apdrošinātā persona ir persona, kura saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i> ir pakļauta apdrošināšanai pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām.</p>		<p>35 - 80% no personas apdrošināšanas iemaksu algas atkarībā no apdrošinātās personas darbaspēju zaudējuma pakāpes. Atkarīgs no aprēķinātās invaliditātes pensijas vai invaliditātes pensijas vietā piešķirtās vecuma vai izdienas pensijas, piemērojot tai koeficientu. Ja noteikti tikai darbaspēju zaudējuma procenti un nav piešķirta invaliditāte, kaitējuma atlīdzība ir atkarīga no valstī noteiktā sociālā nodrošinājuma pabalsta, piemērojot tam koeficientu</p>	<p>No 2010. gada 1. janvāra kaitējuma atlīdzību piešķir personām, kurām darbaspēju zaudējums ir sākot no 25% Pārejas noteikums: personai, kurai pārejoša darbnespēja ir iestājusies līdz 2009. gada 31. decembrim un nepārtraukti turpinās pēc 2010. gada 1. janvāra, slimības pabalstu izmaksā likuma <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i> 17. pantā vai likuma <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām</i> 19. pantā noteiktajā apmērā.</p>						
Atlīdzība par darbaspēju zaudējumu		Noteikta likumā <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām</i>								
	<p>Apdrošināta persona, kura cietusi nelaiemes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un attiecībā uz kuru ir iestājies apdrošināšanas gadījums, ja VDEĀK ir noteikusi darbaspēju zaudējumi</p>	<p>Arodslimības ir atsevišķām darbinieku kategorijām raksturīgas slimības, kuru cēlonis ir darba vides, fizikālie, ķīmiskie, higiēniskie, bioloģiskie un psiholoģiskie faktori (sarakstu apstiprina MK).</p>	<p>Procentuāli no mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, atbilstoši tabulai:</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Pabalsts, %</th> <th>Darbaspēju zaudējums, %</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>80</td> <td>100</td> </tr> <tr> <td>līdz 80</td> <td>80-99</td> </tr> </tbody> </table>	Pabalsts, %	Darbaspēju zaudējums, %	80	100	līdz 80	80-99	<p>No 2010. gada 1. janvāra piešķir personām, kurām darbaspēju zaudējums ir sākot no 25%</p>
Pabalsts, %	Darbaspēju zaudējums, %									
80	100									
līdz 80	80-99									

			līdz 65	50 - 79																
			līdz 50	25 - 49																
Atlīdzība par papildus izdevumiem un pakalpojumiem ārstēšanas periodā sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību		Noteikta likumā <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām (21. panta 2. daļa)</i>																		
Apdrošinātai personai paredzēti pakalpojumi: - ārstēšana, aprūpe, medicīniskā rehabilitācija, - pārkvalifikācija, - profesionālā rehabilitācija.	Apdrošināta persona, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un attiecībā uz kuru ir iestājies apdrošināšanas gadījums		Kopējā summa uz vienu apdrošināšanas gadījumu nedrīkst būt lielāka par apdrošināšanas gadījuma iestāšanās dienā spēkā esošā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divdesmit pieckāršu apmēru		Nav izmaiņu															
Atlīdzība par apgādnieka zaudējumu		Noteikta likumā <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām</i>																		
	Apdrošinātās personas ģimenes darba nespējīgie locekļi, kurus tā pilnīgi vai daļēji apgādāja, ja sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimības dēļ ir iestājusies apdrošinātās personas nāve		Procentuāli no mirušā apgādnieka mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas: <table border="1"> <thead> <tr> <th>Bērnu skaits</th> <th>Vienam bērnam, %</th> <th>Ja kļuvis bārenis, %</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>Līdz 25</td> <td>Līdz 40</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>Līdz 35</td> <td>Līdz 50</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>Līdz 45</td> <td>Līdz 60</td> </tr> <tr> <td>4+</td> <td>Līdz 55</td> <td>Līdz 70</td> </tr> </tbody> </table> Citām apgādībā bijušām personām (pārdzīvojušajam laulātajam, vecākiem, brāļiem u.c.) - līdz 25% Citus nosacījumus skat likuma 23. pants.		Bērnu skaits	Vienam bērnam, %	Ja kļuvis bārenis, %	1	Līdz 25	Līdz 40	2	Līdz 35	Līdz 50	3	Līdz 45	Līdz 60	4+	Līdz 55	Līdz 70	Nav izmaiņu.
Bērnu skaits	Vienam bērnam, %	Ja kļuvis bārenis, %																		
1	Līdz 25	Līdz 40																		
2	Līdz 35	Līdz 50																		
3	Līdz 45	Līdz 60																		
4+	Līdz 55	Līdz 70																		
Slimības pabalsts																				
Vispārīgā gadījumā		Noteikts likumā <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i>																		
	Persona, kas neierodas darbā un tādējādi zaudē algotā darbā gūstamos ienākumus vai pašnodarbinātais zaudē ienākumus šādu iemeslu dēļ: 1) darbspēju zaudēšana sakarā ar slimību vai traumu; 2) nepieciešamība saņemt ārstnieciska vai profilaktiska rakstura medicīnisko palīdzību; 3) nepieciešama izolācija sakarā ar		80% no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas No 2009. gada 1. jūlija slimības pabalstu izmaksā 26 nedēļas, ja slimo nepārtraukti Ja slimo ar pārtraukumiem - ne ilgāk kā 52 nedēļas trīs gadu periodā		Ar 2010. gada 1. janvāri - ja aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 LVL dienā, izmaksājamā pabalsta maksimālais apmērs dienā - 11,51 LVL + 50% no summas virs 11,51 LVL Pārejas noteikums: personai, kurai pārejoša darbnespēja ir iestājusies līdz 2009. gada 31. decembrim un nepārtraukti turpinās pēc 2010. gada 1. janvāra, slimības pabalstu izmaksā likuma <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i>															

	karantīnu; 4) ārstēšanās ārstniecības iestādē atveseļošanās periodā pēc slimības vai traumas, ja šāda ārstēšanās nepieciešama darbspēju atjaunošanai; 5) līdz 14 gadus veca slima bērna kopšana; 6) protezēšana vai ortozēšana stacionārā.			17. pantā vai likuma <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām</i> 19. pantā noteiktajā apmērā.
Ja pārejošas darba nespējas cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība		Noteikts likumā <i>Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām</i>		
	Apdrošināta persona, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un attiecībā uz kuru ir iestājies apdrošināšanas gadījums - par periodu, kas nav ilgāks par 26 kalendārām nedēļām, skaitot no pirmās darba nespējas dienas		80% no mēneša vidējās izpeļņas vai mēneša vidējās apdrošināšanas algas ar izmaksu šādā kārtībā: - ja nelaimes gadījums darbā – par pirmajām 10 darba nespējas dienām – darba devējs no saviem līdzekļiem, par pārējo periodu līdz darbspēju atgūšanai vai līdz laikam, ar kuru sāk izmaksāt atlīdzību par darbspēju zaudējuma pakāpi – VSAA, - ja arodslimība – sākot ar darba nespējas dienu, kas speciāla ārstu komisija konstatējusi arodslimību līdz izveseļošanās vai darbspējas pakāpes noteikšanas dienai – VSAA.	
Maternitātes pabalsts		Noteikts likumā <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i>		
	Par visu grūtniecības atvaļinājumu un dzemdību atvaļinājuma laiku, ja sieviete neierodas darbā un tādejādi zaudē algotā darbā gūstamos ienākumus vai ja pašnodarbināta sieviete zaudē ienākumus. Īpašos gadījumos - bērna tēvs vai cita persona, kura faktiski kopj bērnu mājās par visu bērna kopšanas laiku, bet ne ilgāku kā līdz bērna 70. dzīvības dienai (6. pants). . Izmaksā divās daļās - par	Piešķirot maternitātes pabalstu, grūtniecības atvaļinājuma 56 un dzemdību atvaļinājuma 56 kalendārās dienas summē, un pabalstu piešķir par kopumā 112 kalendārajām dienām.	100% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	No 2010. gada 3. novembra līdz 2012. gada 31. decembrim - 80% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas Ar 2010. gada 3. novembri - ja aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 Ls dienā, izmaksājamā pabalsta maksimālais apmērs dienā- 11,51 Ls + 50% no summas virs 11,51 Ls Pārejas noteikums: personai, kurai pārejoša darbnespēja sakarā ar grūtniecību un dzemdībām ir iestājusies līdz 2010. gada 2. novembrim un nepārtraukti turpinās pēc 2010. gada 3. novembra,

	grūtniecības atvaļinājuma 56 vai 70 dienām un dzemdību atvaļinājuma 56 vai 70 dienām.			maternitātes pabalstu izmaksā likuma <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i> noteiktajā apmērā.
Paternitātes pabalsts		Noteikts likumā <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i>		
	Sociāli apdrošinātiem tēviem par bērna piedzimšanas sakarā piešķirta atvaļinājuma desmit kalendārajām dienām līdz bērna divu mēnešu vecumam.		100% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	Ar 2010.gada 3.novembri - 80% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas. Ar 2010.gada 3.novembri - ja aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 LVL dienā, izmaksājāmā pabalsta maksimālais apmērs dienā - 11,51 LVL + 50% no summas virs 11,51 LVL Pārejas noteikums: bērna tēvam, kuram atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu ir sācies līdz 2010. gada 2. novembrim un nepārtraukti turpinās pēc 2010. gada 3. novembra, paternitātes pabalstu izmaksā likuma <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i> noteiktajā apmērā.
Vecāku pabalsts		Ieviests 2010. gada 1. janvārī, noteikts likumā <i>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</i> .		
	Sociāli apdrošināta persona (viens no bērna vecākiem, viens no adoptētājiem, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns, audžuģimenes loceklis, kurš noslēdzis līgumu ar pašvaldību, aizbildnis vai cita persona, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina), kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā līdz vienam gadam, ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i>)	Par bērniem, kuri dzimuši pēc 2010. gada 2. maija (sākot ar 2010. gada 3. maiju), piešķir tikai tiem vecākiem, kuri atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un negūst ienākumus kā darba ņēmēji vai pašnodarbinātie. Vecāku pabalstu nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai bērna kopšanas pabalsts par to pašu laikposmu.	70% no personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas un ne mazāk kā 63 LVL mēnesī	Par bērniem, kuri dzimuši līdz 2010. gada 2. maijam vienam no vecākiem, kas bērna kopšanas laikā vienlaikus gūst ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais - 50% apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra Par bērniem, kuri dzimuši pēc 2010. gada 2. novembra - ja aprēķinātā pabalsta apmērs pārsniedz 11,51 LVL dienā, izmaksājāmā pabalsta maksimālais apmērs dienā - 11,51 LVL + 50% no summas virs 11,51 LVL Pabalsta izmaksu jaunā likumā noteiktajā apmērā uzsāk ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā personai ir beidzies bērna kopšanas atvaļinājums vai persona sāk gūt ienākumus kā pašnodarbinātais, bet pārtrauc ar tā mēneša pirmo datumu, kas seko mēnesim, kurā

	<p>un:</p> <p>1) kā viens no bērna vecākiem, kurš pieprasījis vecāku pabalstu, atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā;</p> <p>2) kā viens no adoptētājiem, audžuģimenes loceklis, aizbildnis vai cita persona atrodas atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas, kas piešķirts sakarā ar nepieciešamību kopt bērnu;</p> <p>3) kā pašnodarbinātais bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus.</p>			<p>personai piešķirts bērna kopšanas atvaļinājums vai tā negūst ienākumus kā pašnodarbinātais.</p>												
<p>Apbedīšanas pabalsts</p>		<p><i>LR likumos: Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam, Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, Par maternitātes un slimības apdrošināšanu, Par valsts pensijām, Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums, Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība, Valsts sociālo pabalstu likums, Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību, Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība</i></p>														
	<p>Persona, kura uzņēmusies apbedīšanu</p>	<p>Bezdarbnieka nāves gadījumā tiesības uz apbedīšanas pabalstu ir bezdarbnieka ģimenes locekļiem vai personai, kura uzņēmusies apbedīšanu, ja mirušais bezdarbnieks ir bijis bezdarbnieka pabalsta saņēmējs vai arī par viņu pēdējo 36 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas iemaksas bezdarba gadījumam bija veiktas ne mazāk kā 12 mēnešus.</p>	<table border="1"> <tr> <td>Mīrušā statuss</td> <td>Pabalsts</td> </tr> <tr> <td>Apdrošināts cilvēka</td> <td>Mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas divkārtšā apmērā</td> </tr> <tr> <td>Bezdarbnieks</td> <td>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā</td> </tr> <tr> <td>Apdrošinātā cilvēka apgādībā bijis ģimenes loceklis</td> <td>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā</td> </tr> <tr> <td>Pensijas saņēmējs</td> <td>Mīrušā divu mēnešu pensiju apmērā</td> </tr> <tr> <td>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējs</td> <td>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtšā apmērā</td> </tr> </table>	Mīrušā statuss	Pabalsts	Apdrošināts cilvēka	Mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas divkārtšā apmērā	Bezdarbnieks	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā	Apdrošinātā cilvēka apgādībā bijis ģimenes loceklis	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā	Pensijas saņēmējs	Mīrušā divu mēnešu pensiju apmērā	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējs	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtšā apmērā	
Mīrušā statuss	Pabalsts															
Apdrošināts cilvēka	Mēneša vidējās apdrošināšanas iemaksu algas divkārtšā apmērā															
Bezdarbnieks	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā															
Apdrošinātā cilvēka apgādībā bijis ģimenes loceklis	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta trīskāršā apmērā															
Pensijas saņēmējs	Mīrušā divu mēnešu pensiju apmērā															
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējs	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtšā apmērā															

			Atlīdzības par darbspēju zaudējumu saņēmējs	Mirusā divu mēnešu atlīdzības apmērā	
Valsts sociālie pabalsti					
Ģimenes valsts pabalsts		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>			
	Persona (viens no bērna vecākiem), kura audzina bērnu, par katru bērnu, kas ir: - vecumā no viena gada līdz 15 gadiem, - bērns vecāks par 15 gadiem, mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā	Par 15. gadiem vecākam bērnam - uz laiku, kamēr bērns apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 19 gadu vecumu vai stājas laulībā. Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai vecāku pabalsts par to pašu laikposmu.	Par pirmo bērnu ģimenē nosaka MK. Par otro bērnu ģimenē 1,2 reizes, par trešo — 1,6 reizes, bet par ceturto bērnu un nākamajiem bērniem — 1,8 reizes lielāks nekā par pirmo bērnu ģimenē. No 2009. gada 1. jūlija līdz 2012. gada 31. decembrim - 8 LVL mēnesī par katru bērnu (bez koeficientiem).	Par bērnu, kas piedzimis līdz 2009. gada 30. jūnijam vai 306 dienu laikā no 2009. gada 1. jūlija, ģimenes valsts pabalstu piešķir un izmaksā arī līdz dienai, kad bērns sasniedz viena gada vecumu. Par bērniem, kuri dzimuši pēc 2010. gada 2. maija pabalstu piešķir no bērna 1 gada vecuma	
Īpašie gadījumi	Bērns, kurš bijis aizbildniecībā, ir sasniedzis 18 gadu vecumu	Piešķir pašam pilngadību sasniegušam bērnam			
	Bērns invalīds, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu	Piešķir piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta Ministru kabineta noteiktajā apmērā personai, kura audzina bērnu invalīdu, ir no bērna invalīda statusa noteikšanas dienas līdz dienai, kad bērns invalīds sasniedz 18 gadu vecumu, neatkarīgi no ģimenes valsts pabalsta izmaksas.			
	Bērns kas atbilstoši valsts vai pašvaldību finansēto vietu skaitam uzņemts profesionālās izglītības programmās un saņem stipendiju normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.	Pabalstu nepiešķir			
Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>			
	Persona, kura audzina bērnu invalīdu, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu – no bērna invalīda statusa noteikšanas dienai līdz dienai, kad bērns invalīds sasniedz 18 gadu vecumu, neatkarīgi no		75 LVL mēnesī		Nav izmaiņu

	ģimenes valsts pabalsta izmaksas			
Atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Viens no adoptētājiem, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns	Adoptētājs nav nodarbināts (nav uzskatāms par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i>) vai ir nodarbināts un atrodas ar bērna aprūpi saistītā atvaļinājumā, vai atbilstoši MK noteiktajai kārtībai strādā nepilnu darba laiku.	Piešķiršanas, izmaksas un pārskatīšanas kārtību nosaka MK. Pabalsta apmērs nav atkarīgs no bērnu skaita 2009. gadā -35 LVL mēnesī	Nav izmaiņu.
Bērna kopšanas pabalsts		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
Pabalsta saņēmējs	Persona (viens no bērna vecākiem), kura kopj bērnu: - līdz viena gada vecumam, ja persona nav bijusi nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i> , - no viena gada līdz divu gadu vecumam	Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai vecāku pabalsts par to pašu laikposmu.	50 LVL par bērna kopšanu līdz 1 gadam nenodarbinātiem vecākiem; 30 LVL par bērna kopšanu no 1 līdz 2 gadiem Piemaksa par dvīņu vai vairāku vienās dzemdībās dzimušu bērnu kopšanu līdz 1 gadam - 50 LVL mēnesī par otro un katru nākamo bērnu. Piemaksa par dvīņu vai vairāku vienās dzemdībās dzimušu bērnu kopšanu no 1 līdz 2 gadiem - 30 LVL mēnesī par katru nākamo bērnu.	Nav izmaiņu
Īpašs gadījums	Par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem	Par katru nākamo bērnu papildus pabalstam piešķir piemaksu Ministru kabineta noteiktajā apmērā. Piešķir arī personai, kurai sakarā ar dvīņu vai vairāku vienās dzemdībās dzimušo bērnu kopšanu ir piešķirts vecāku pabalsts		
Bērna invalīda kopšanas pabalsts		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Persona (viens no bērna vecākiem), kas kopj bērnu, kuram VDEĀK ir noteikusi invaliditāti un izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem – no dienas, kad bērnam invalīdam izsniegts VDEĀK atzinums par īpašas	Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai vecāku pabalsts par to pašu laikposmu.	150 Ls mēnesī	Nav izmaiņu

	kopšanas nepieciešamību, līdz dienai, kad beidzas termiņš, uz kuru noteikta invaliditāte un īpašas kopšanas nepieciešamība, vai kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu			
Bērna piedzimšanas pabalsts		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
Bērna piedzimšanas gadījumā	Viens no bērna vecākiem vai persona, kura ņēmusi aizbildnībā bērnu līdz viena gada vecumam — no astotās bērna dzīves dienas vai no aizbildnības nodibināšanas dienas.	Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai vecāku pabalsts par to pašu laikposmu.	Par katru piedzimušu bērnu apmērā, kāds bijis noteikts bērna piedzimšanas dienā visā pabalsta saņemšanas periodā. 2009. gadā - 296 Ls, kā arī piemaksa par katru piedzimušo bērnu	Pēc 2010. gada 4. aprīļa - 296 Ls
Atlīdzība par adopciju		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Adoptētājam pēc tiesas sprieduma par adopcijas apstiprināšanu spēkā stāšanās (vienam no vecākiem)	Nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts vai vecāku pabalsts par to pašu laikposmu.	Piešķiršanas, izmaksas un pārskatīšanas kārtību nosaka MK. Piešķir par katru adoptēto bērnu, kurš atradies ārpusģimenes aprūpē tādā apmērā, kāds bija noteikts dienā, kad stājās spēkā tiesas spriedums par adopcijas apstiprināšanu. 2009. gadā - 1000 Ls	Nav izmaiņu
Pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
Aizbildnim ģimenes valsts pabalstu, bērna kopšanas pabalstu, bērna invalīda kopšanas pabalstu un bērna piedzimšanas pabalstu piešķir, ja: bērna vecākiem/i 1) ir atņemtas bērna aprūpes vai bērna aizgādības tiesības; 2) ir miruši vai atrodas bezvēsts prombūtnē; 3) nav sasnieguši likumā <i>Par sociālo drošību</i> noteikto sociālās rīcībspējas	Persona, kura likumā noteiktajā kārtībā iecelta par aizbildni.	Nepiešķir, ja aizbildnības nodibināšanas iemesls atbilstoši bāriņtiesas lēmumam ir vecāku darba apstākļi, kuru dēļ viņi nevar bērnu aprūpēt	Piešķir par katru aizbildnībā esošu bērnu - no dienas, kad persona iecelta par aizbildni līdz aizbildnības atcelšanas dienai 2009. gadā - 32 LVL mēnesī	Nav izmaiņu

vecumu.				
Atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Persona, kura likumā noteiktajā kārtībā iecelta par aizbildni - no dienas, kad tā iecelta par aizbildni līdz aizbildnības atcelšanas dienai	Atlīdzību nepiešķir taisnās līnijas radniekiem, ja aizbildnības nodibināšanas iemesls atbilstoši bāriņtiesas lēmumam ir vecāku darba apstākļi, kuru dēļ viņi nevar bērnu aprūpēt	38 LVL mēnesī Atlīdzības apmērs nav atkarīgs no aizbildnībā esošo bērnu skaita	Nav izmaiņu
Atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Ģimene vai persona, kura MK noteiktajā kārtībā ieguvusi audžuģimenes statusu un kurai saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu un līgumu, ko noslēgusi pašvaldība un audžuģimene, audzināšanā nodots bērns uz laiku, kas ir ilgāks par vienu mēnesi - no dienas, kad bērns nodots audzināšanā audžuģimenei, līdz dienai, kad beidzas līgumā noteiktais termiņš, kā arī tad, ja bērna uzturēšanās audžuģimenē tiek izbeigta pirms termiņa	Audžuģimenes loceklis (persona) ir noslēdzis līgumu ar pašvaldību	80 LVL mēnesī Neatkarīgi no tai audzināšanā nodoto bērnu skaita	Nav izmaiņu
Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Persona, kurai pašai vai kuras bērnam likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā ir noteikta invaliditāte un izsniegts atzinums par medicīnisko indikāciju noteikšanu speciāli pielāgota vieglā automobiļa iegādei un pabalsta saņemšanai - no dienas, kad invalīdam izsniegts VDEĀVK atzinums līdz dienai, kad beidzas termiņš, uz kādu noteikta invaliditāte.	Ja pēdējo sešu mēnešu periods, par kuru izmaksājams pabalsts, sakarā ar invaliditātes termiņa izbeigšanos ir nepilns, pabalstu par šo periodu izmaksā pilnā apmērā kā par sešu mēnešu periodu	56 LVL par katru pilnu sešu mēnešu periodu ar izmaksu divas reizes gadā, skaitot no dienas, kad izsniegts VDEĀVK atzinums	
Pabalsts invalīdam, kuram nepieciešama kopšana		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
	Persona, kura atzīta par invalīdu, pārsniegusi 18 gadu vecumu un kurai sakarā ar smagiem	Atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību izsniedz VDEĀK atbilstoši MK noteiktajiem	100 LVL mēnesī	Nav izmaiņu

	funkcionāliem traucējumiem nepieciešama īpaša kopšana - no dienas, kad invalīdam izsniegts VDEĀK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību līdz dienai, kad beidzas termiņš, uz kādu noteikta invaliditāte, un īpašas kopšanas nepieciešamība.	kritērijiem		
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts		Noteikts likumā <i>Valsts sociālo pabalstu likums</i>		
Pabalsta saņēmējs	Personai, kurai nav tiesību saņemt valsts pensiju (izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju invalīdam) vai apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, ja persona: 1) nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu <i>Par valsts sociālo apdrošināšanu</i>) un par pieciem gadiem ir pārsniegusi vecumu, kāds saskaņā ar likumu <i>Par valsts pensijām</i> noteikts personai, lai tā iegūtu tiesības uz vecuma pensiju. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz mūžu; 2) atzīta par invalīdu un pārsniegusi 18 gadu vecumu. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz noteikto invaliditātes laiku; 3) nav sasniegusi pilngadību, ir zaudējusi vienu vai abus apgādniekus un nav stājusies laulībā.		Vispārējā gadījumā - 45 Ls mēnesī Invalīdiem kopš bērnības - 75 Ls mēnesī. 3. punktā minētajām personām - piešķir kopēju valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kas gadījumos, kad pabalsts piešķirts trim un vairākiem bērniem, nevar būt mazāks par 50 procentiem no MK noteiktā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra katram bērnam. Šajā gadījumā valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir līdz pilngadības sasniegšanai. Pabalsta izmaksu turpina, ja šajā punktā minētā persona pēc pilngadības sasniegšanas mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāka par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāka par 24 gadiem.	
Īpašie nosacījumi	Personai, kura saņem citas valsts pensiju, kas nesasniedz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru	Piešķiramo valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu samazina par summu, kas atbilst citas valsts piešķirtās pensijas apmēram		
	Personai, kura saņem citas valsts	Pabalstu nepiešķir		

	pensiju, kas ir vienāda ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru vai to pārsniedz			
	Ja pabalsta saņēmējs izbrauc no LR uz pastāvīgu dzīvi ārvalstī,	Pabalsta izmaksu izbeidz, pirms izbraukšanas izmaksājot pabalstu par nākamajiem diviem mēnešiem		
Valsts sociālais pabalsts ČAES avārijas likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenei			60 LVL mēnesī	Nav izmaiņu
Valsts speciālais pabalsts Latvijas neatkarības atgūšanas procesā bojā gājušo personu bērniem			Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtšā apmērā	
Pašvaldību pabalsts				
Pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai		Pašvaldību izdoti noteikumi, <i>Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums</i>		
Naudas un/vai mantiskais pabalsts, ko piešķir pašvaldība. Pabalsts nodrošina katram ģimenes loceklim	Ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas, kuras objektīvu apstākļu dēļ negūst pietiekamus ienākumus un kuras atzītas par trūcīgām	Sociālās palīdzības piešķiršana balstās uz klienta materiālo resursu - ienākumu un īpašumu izvērtējumu.	Garantēto minimālo ienākumu līmeni nosaka un katru gadu saistībā ar gadskārtējā valsts budžeta likumu pārskata MK.	

Avoti: LR likumi *Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam, Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, Par maternitātes un slimības apdrošināšanu, Par valsts pensijām, Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums, Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība, Valsts sociālo pabalstu likums, Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību, Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība, Labklājības ministrijas mājas lapa.*

Saīsinājumi:

LM – Latvijas republikas Labklājības ministrija

LR – Latvijas Republika

MK – Latvijas Republikas Ministru kabinets

NVA – nodarbinātības valsts aģentūra

VDEĀK - Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

